№ 87 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 26 ԱՊՐԻԼԻ

1912

ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 26 ԱՊՐԻԼԻ № 87

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"

Խմբագրատան տելէֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամենլեզու։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.

Տպարանի տելէֆօն № 67.

ՄՇԱԿ

ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ". TIFLIS, Rédaction du journal „MSHAK".

Յայտարարութիւնների համար պիտի վճարել. I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.։

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торгов. Дома Л. и Э. Метцль и Ко, Мясницкая, д. Сытова, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնոյում՝ Большая, 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՄԱՅԻՍԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 7 ՌՈՒԲ.

Մայիսի 1-ից մինչև յունիսի 1-ը 85 կոպ.։ Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ։ ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ։

Այսօր, հինգշաբթի, ապրիլի 26-ին,

ԳԱԲՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻ

մահվան քառասնօրեակին Վանքի մայր-եկեղեցում կը մատուցվի պատարագ, որից յետոյ հանգուցեալի գերեզմանի վրա տեղի կունենայ հոգեհանգիստ։ Այդ մասին Գ. Սունդուկեանի ընտանիքը յայտնում է հանգուցեալի յիշատակը յարգողներին։ Պատարագի սկիզբը առ. ժամը 11-ին, իսկ հոգեհանգիստը ժամը 12-ին։

280. 2—2

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Մ. Ի. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

ՊՐՕՖԷՍՕՐ ՊՕԶՆԷՐԻ ԱՍԻՍՏԵՆՏ

Խորհրդակցական կաբինետ Բեռլինում։ Ընդունում է միզասեռական (վեներական) հիւանդներին։ Նաև կօնսուլտացիա միւս մասնագիտութիւններ։

Հասցէն՝ D-r Muradoff, Berlin. Iohannisstr. 15 (an der Friedrichstrasse). Telefon Amt Norden 113—19.

(և.հ.կ.) առ. 242. 12—7

ԲԺԻՇԿ

Գր. ՄԱԿԱՐԵԱՆ

Ներքին և երեխայոց հիւանդութիւններ

Ընդունում է հիւանդներին իր նոր բնակարանում՝ Գանովսկայա փողոց, տուն Սէյլանովների, № 18, տէլէֆօն 615.

Առաւօտեան 12—1 ժամը

Երեկոյեան 5—6 ժամը

(և.հ.կ.) առ. 819. 100—92

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՍԱԼՕՆ

ՎԱՂԸ, ուրբաթ, ապրիլի 27-ին հերթական jour-fixe-ը նուիրված է յաւերժայիշատակ ԳԱԲՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆ-ին։ [illegible] ստեղծագործած հերոսների զգեստներով։

Մուտքը անուանական հրաւիրատոմսերով։

Կողմնակի անձինք մինչև ուրբաթ կէսօր ձեռք բերելով ՏԱՐԱԶԻ Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆ ԱԼՄԱՆԱԽԸ, որ լոյս տեսաւ այսօր, կը ստանան և մուտքի տոմս՝ երեկոյեան հանդէսին ներկայ լինելու համար։

Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8½-ին։

26. 2—1

ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Այսօր հայկական դրամատուրգիայի հիմնադիր և նահապետ Գաբրիէլ Սունդուկեանի մահվան քառասունքն է։

Թարմ է դեռ կրած ծանր կորստի յիշողութիւնը։ Թարմ է դեռ այն զօրեղ տպաւորութիւնը, որ գործեց հայկական աշխարհի մտքի վրա նրա թողած կտակը։

Մինչ հայ հասարակութիւնը, ծանր կորստի ճնշող տպաւորութեան տակ, վազում էր թարմ ծաղիկներով, պսակներով ծածկելու նրա դագաղը, հնչեց «Մշակի» մէջ նրա վերջին կամքը. «Պէտք չեն ինձ ձեր պսակները. բայց եթէ կամենում էք յիշել ինձ, կանգնեցրէք «Պէպօյի» արձանը։

Եւ անմիջապէս ամենքը զգացին, թէ այո, պսակների փոխարէն պէտք է կանգնեցնել «Պէպօյի» արձանը։

Այդ նպատակով «Մշակի» խմբագրութիւնը ստացաւ պսակների փոխարէն նուէրներ, որոնց գումարը, ինչպէս տպված է «Մշակի» մէջ այսօր, հասնում է մօտ 248 րուբլու։

Մի քանի տեղերից և հաստատութիւններից խոստացված նուէրները՝ պսակի փոխարէն՝ դեռ չեն ստացված։

Անտեղի չը համարելով այսօր յիշեցնել հայ հասարակութեանը մեր մեծ դրամատուրգի ցանկութիւնը, մենք կը խնդրէինք նրա յիշատակը յարգողներին աշխատել իրանց շրջաններում ստանալ յօժարակամ նուէրներ «Պէպօյի» արձանի կանգնեցման համար ու հասցնել մեզ։ Միևնոյն ժամանակ կը խնդրենք մեր քանդակագործներին և անդրիագործներին պատրաստել ապագայ արձանի ծրագիրը։

Եւ մենք համոզված ենք, որ Գաբրիէլ Սունդուկեանի յիշատակը յարգողների լումաներից, նոյնիսկ կոպէկներից, մենք հնարաւորութիւն կը ստանանք իրագործել հայոց մեծ դրամատուրգի ցանկութիւնը։

Հ. Ա.

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 ապրիլի

Լիվադիա.—Պաշտօնական։ Երէկ Կայսրուհի Թագուհի Ալէքսանդրա Ֆէօդօրօվնայի անուանակոչութեան օրը կայացաւ զօրահանդէս Կայսրի ներկայութեամբ։ Զօրամասերին հրամայող գեներալ Դումբաձէն բաժակ առաջարկեց Կայսրի, Կայսրուհի Թագուհիների, Գահաժառանգի և Մեծ Իշխանուհիների կենացը։ Ապա մատուցվեց պատարագ պալատական եկեղեցում, իսկ յետոյ եղաւ նախաճաշ Բարձրագոյն ներկայութեամբ։

Պաշտօնական։ Պալատի մինիստրի հեռագիրը. «Երէկ Եալտա եկաւ «Նադեժդա» նաւով երկու ականաւորի ուղեկցութեամբ բուլղարական պատուիրակութիւնը Ֆէրդինանդ Թագաւորի անունից Կայսրին ողջունելու համար։ Պատուիրակութեանը տեղ է յատկացված «Россія» հիւրանոցում։ Ընդունեց Նորին Մեծութեան հերթապահ ֆլիգել - ադիւտանտ Վորոնցով-Դաշկովը»։

—

Պետերբուրգ.—Ի պատասխանի Կայսրուհի Ալէքսանդրա Ֆէօդօրօվնայի անուանակոչութեան օրը կանանց Կայսերական հայրենասիրական ընկերութեան շնորհաւորանքների վերջինը բաղդաւորվեց ստանալ հետևեալ ամենաողորմած պատասխանը յանուն ընկերութեան փոխ-նախագահուհու.

«Սրտանց շնորհակալ եմ ձեզանից և ընկերութեան անդամներից բարեմաղթութիւնների և շնորհաւորանքների՝ համար։ Ցանկանում եմ Ինձ սիրելի գործի յետագայ բարգաւաճումն։ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱ»։

Ժողովրդական գեղարուեստի դպրոցի կոմիտէի նախագահուհին բաղդ ունեցաւ ստանալու հետևեալ հեռագիրը.

«Անկեղծօրէն շնորհակալ եմ բոլորից արտայայտած զգացմունքների համար։ Յոյս ունեմ, որ Իմ ստեղծած գործը համերաշխ աջակցութեամբ կը հասնէ իր ցանկալի աճողութեան։ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱ»։

Բեռլին.—Մարշալ Ֆօն-Բիբերշտէյնին կ. Պոլսից յետ կանչելը մամուլին առիթ է տալիս ենթադրելու, թէ յետ կանչումը կապ ունի խաղաղութեան մասին բանակցութիւններ սկսելու հետ։ «Կեօլնիշէ-Ցայտունգը» հերքում է յիշեալ լուրը։

—

Լօնդօն.—Մամուլը ողջունում է Բիբերշտէյնին Լօնդօնում գերմանական դեսպան նշանակելու պաշտօնը՝ տեսնելով դրա մէջ նոր դարագլխի սկիզբը անգլօ-գերմանական մերձեցման հարցում։

—

Վիէննա.—Կայսրը մի ժամով ունկնդրութեան ընդունեց ֆրանսիական պարլամենտի նախկին նախագահ Դէշանէլին, որ վերադարձել է բալկաններում կատարած ճանապարհորդութիւնից։

—

Նոր-Օրլէան.—Կոնգրէսին մասնակցողների յատուկ գնացքը, որ գնում էր Մակօն, դուրս ընկաւ գծից։ 10 մարդ սպանվեցին, 20 մարդ վիրաւորվեցին։

—

Թէհրան.—Ֆարման-Ֆարմայի զօրամասը Ազբուլաղի մօտ ջարդ կրելուց յետոյ վերադարձաւ Համադան։ Լուրերի համաձայն զօրամասի թնդանօթները ընկել են ապստամբների ձեռքը։

—

Ստօկհօլմ.—Զրահնաւ կառուցանելու համար ինքնակամ նուիրատուութիւնները ծածկեցին անհրաժեշտ 12 միլիոն կրօնը։ Հանգանակված գումարը մի յատուկ պատգամաւորութեան միջոցով յանձնվեց Թագաւորին ինչպէս ազգային պարգև պետութեանը։ Թագաւորը շնորհակալութիւն յայտնեց պատգամաւորութեան նուիրատուութեան համար և ուրախութիւն արտա[illegible] թեան առիթով։ Հանգանակութիւնը շարունակվում է։ Անկախ դրանից ուրիշ ստորագրութիւններով ժողոված է 5 միլիոն կրօն նաւատորմի համար։

—

Լիսաբոն.—Նորից ընդհարումներ տեղի ունեցան բանուորների և ոստիկանութեան միջև։ Մի քանի հոգի վիրաւորված են։ Լիսաբոնի մօտերը զօրքի արձակած գնդակներից սպանվեց 1, վիրաւորվեցին 3 հոգի։ Կան բազմաթիւ ձերբակալվածներ։

—

Պարիզ.—Գիտութեանց ճեմարանում Մէչնիկովը հաղորդեց, որ աջող փորձեր են կատարվել Պաստէօրի ինստիտուտում տիֆը կենդանի բացիլներից պատրաստված շիճուկով պատուաստելու։

—

Մեքսիկա.—Դաշնակից զօրքերի գլխապետը հաղորդում է, որ զօրքերը կռւի մէջ սպանեցին 600 ապստամբների, ցրեցին 1500 հոգու։

ՀԵՌԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔՈՒՄ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 ապրիլի

Մուկդէն.—Գեներալ - նահանգապետ Չժաօերսիւնը միջնորդում է կառավարութեան առաջ՝ անմիջապէս լուծելու այն 20 բատալիօն զօրքերի ռոճիկի հարցը, որոնք զէնքի կանչվեցին յեղափոխութեան ժամանակ կարգ ու կանոնը պահպանելու համար։ Միջոցների բացակայութիւնը ռոճիկները տալու համար ստեղծում է հաւասարապէս վտանգաւոր կացութիւն ինչպէս նրանց ծառայութեան մէջ թողնելու, այնպէս և արձակման ժամանակ։

—

Լօնդօն.—«Թայմսը» մատնանշում է, որ երբ չինական զօրքերը կը մօտենան Լխասին, այն ժամանակ առաջ կը գան խիստ բեպրեսիաներ, եթէ տիբէթցիները չը ճանաչեն չինական իշխանութիւնը։ Անգլիան, ինչպէս առաջ, անկարող է օգնել։

—

Պէկին.—Ֆրանսիական միսիայի տեղեկութիւնների համաձայն, Սիչուանի հիւսիսային մասերում ծագել են հակաեւրոպական բնաւորութեան անկարգութիւններ։ Մի քանի քրիստոնէական միսսիաներ հրդեհված են։

Չինական մամուլի տեղեկութիւնների համաձայն, այս տարի եկամուտ սպասվում է 128 միլիոն, ծախք՝ 475 միլիոն։

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐՕԿԿՕՅՈՒՄ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 ապրիլի

Պարիզ.—Պուանկարէն գեներալ Լիօտէյի և զինուորական մինիստր Միլէրանի հետ խորհրդակցելուց յետոյ հեռագրով առաջարկեց Ռէնիէին դրդել Մուլէյ-Հաֆիդին հրաժարվել Ռաբատ գնալու մտադրութիւնից։

Կառավարութիւնը վճռեց գեներալ Մուանիէին ուղարկել երեք օժանդակ բատալիօն։

—

Պարիզ.—Ֆինանսների մինիստրութեան պաշտօնեաներից մինը մեկնեց Մարօկկօ տեղական ֆինանսների կազմակերպութեան համար։

ԹՈՒՐՔԻԱ ԵՒ ԻՏԱԼԻԱ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 ապրիլի

Կ. Պոլիս.—Պաշտօնական տեղեկութեան համաձայն, Ռոդոսի զօրաբանակը դեռ շարունակում է ցոյց տալ դիմադրութիւն իտալացիներին։

Բ. Դուռը բանակցութիւններ է վարում մի խումբ դրամատէրերի հետ օսմանեան դրամատան միջոցով 10 միլիոն փոխառութիւն ստանալու մասին, որ պէտք է գործադրվի հասարակական աշխատանքների համար։

Քննելով կղզիներ գրաւելը, Թիւրքաց մամուլը հաւատացնում է, որ իտալացիք գրանով չեն հասնի իրանց նպատակին, այսինքն Թիւրքիան չի զիջի իր աֆրիկական երկիրները։

կան գործակալը ներողութիւն խնդրեց Եգիպտոսի կառավարութիւնից խլեվի գրօսանաւը բռնելուն համար։

ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ ԹԻՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

Գ. Սունդուկեանի մահվան առիթով

Վան, 10 ապրիլի

Մեծ դրամատուրգ Գ. Սունդուկեանի մահվան բօթը Վանի առաջնորդարանին էլ հեռագրել էր բժշկ. Բ. Նաւասարդեանը, իսկ առաջնորդը բաւականացել է ցաւակցութեան մի գիր ուղղելով կարգադիր մասնախմբին, կարծելով որ, ըստ սովորութեան, նրա թաղումն էլ մեծ շքով կը կատարվի։

«Մշակի» հասած վերջին №-ից իմացանք, որ հանգուցեալի արած կտակի համաձայն՝ հանդիսաւոր յուղարկաւորութիւն չէ լինում։

Հանգուցեալ դրամատուրգը մի խոշոր անհատականութիւն էր, ժողովրդեան սրտից խօսող գրագէտ, և նրա յիշատակը անմահ կը մնայ հայ ժողովրդի սրտում։

Որչափ գեղեցիկ էր նրա կտակը և որչափ վեհ նրա միտքը՝ արձան կանգնեցնել ոչ իր համար, այլ Պէպօյին, որպէս զի ժողովուրդը ամեն անգամ նրան տեսնելիս՝ խորը զգանք ու արհամարհանք զգայ դէպի խաբդաբութիւնը, կեղծիքը և ուրացութիւնը։ Բայց չէ՞ որ Պէպօյի արձանը կը լինի բուն իսկ մեծ ծերունու՝ անմահ Սունդուկեանի արձանը՝ յաւէտ յիշատակելի, յաւէտ անմոռանալի։

Գործադրեցէք, մեր պատւական ռուսահայ եղբայրներ, մեծ մարդու այս թանգագին կտակը. դրանով դուք ամենամեծ յարգանքը կանէք նրա վեհ յիշատակին։

Հանգիստ նրա ոսկորներին և փառք նրա անուանը։

Մարակ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՄՇԱԿԻ» ՅՈԲԵԼԵԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Նամակ խմբագրութեան)

Թիֆլիս, 25 ապրիլի

«Մշակի» 40-ամեակի տօնախմբութեան Յոբելեանական Յանձնաժողովը շնորհակալութեամբ ստացաւ պ. Մկրտիչ Քալանթարեանից, Թիֆլիսում, յօգուտ «Մշակի» հրատարակութեան ապահովութեան ֆոնդի երեք հարիւր (300) ր.։

Յանձնաժողով

ՅՕԳՈՒՏ ՊԷՊՕՅԻ ԱՐՁԱՆԻ

Հանգուցեալ Գ. Սունդուկեանի ցանկութեան համաձայն՝ Պէպօյին արձան կանգնեցնելու համար, ստացել ենք մինչև այժմ հետևեալ նուէրները. 1) տիկ. Կորգանեանից՝ 10 րուբ., 2) տիկ. Շ. Տէր-Մարգարեանից՝ 15 ր., 3) Ս. Մանդինեանից՝ 2 ր., 4) Եակ. Ցինցաձէից՝ 1 ր., 5) Ջալալ-բէկ Բալուղեանից՝ 10 ր., 6) Վրաց Դրամ. Ընկ. վարչութիւնից՝ 50 րուբ. (պսակի փոխարէն), 7) Գ. Միրաղեանի միջոցով՝ 40 րուբ., 8) Ա. Զօպանեանից՝ 1 ր. 85 կ., 9) Աստրախանից, Աղամեանից՝ 25 րուբ., 10) Ցարիցինից, մի անձից՝ 5 րուբ., 11) Քերքից, Ց. Ցովսէփեանից՝ 3 րուբ., 12) Նոր-Նախիջևանից, տ. Սիրանոյշից՝ 10 րուբ., 13) Արմէնեան-Սևումեան խմբից՝ 25 ր., 14) Եգիպտոսի Բարեգործ. Միութիւնից՝ 50 րուբ. (պսակի փոխարէն)։ Ընդամենը մինչև այժմ ստացել ենք 247 րուբ. 85 կ.։

Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԸ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻ ԴԻՄԱՑ

(Իմ յուշերից)

Գ. Սունդուկեանին պատահելու առիթ եմ ունեցել վերջին 6 տարին իմ Թիֆլիս տեղափոխվելու օրից հազիւ մի քանի անգամ։ Առաջին անգամ քաղ. վարչութեան տանը, իսկ վերջին անգամ «Մշակի» խմբագրատուն գնալիս։ Մենք միաժամանակ մտանք խմբագրատան երկաթէ դարպասներին։ Ես խորին ակնածութեամբ ճանապարհ տուի։

— Ո՛չ, ո՛չ, խնդրեմ,—յետ կացաւ Սունդուկեանը,—այժմ մեր քաշվելու ժամանակն է, իսկ առաջ գնալունը՝ ձերը։

Եւ նրա պարթև հասակը, կարմրագոյն երեսը երբեք չէր մատնում նրա պատկառելի տարիքը, եթէ միայն չը լինէր հնացը և յոգնածութիւնը։ Շարժողութիւնները դանդաղ էին, բայց և այնպէս պատկառելի ծերունու երեսի իւրաքանչիւր գծի մէջ անդրադառնում էին եռուն խառնուածքի ակներև նշոյլներ։

Ո՛չ, Սունդուկեանն ունէր մի այնպիսի [illegible] սկսած մինչև փոքրն անգամ, հայից սկսած մինչև օտարը առանձին սիրով էր վերաբերվում նրան։ Ճիշդ որ համամարդկային վեհ գաղափարներով տոգորված մարդիկ միատեսակ հասկանալի և ըմբռնելի են ամենքին։ Ահա այդ գիծը ինձ պատահեց նկատել Սունդուկեանի մէջ, որը իբրև յուշերի մի նմուշ այսօր ուզում եմ բերել։

Դէպքը տեղի ունեցաւ Սունդուկեանի մահից 3 տարի առաջ։

Թիֆլիսի Միքայէլեան քաղ. արհեստագիտական դպրոցի մանկավարժական ժողովը ինձ յանձնեց աշակերտական ներկայացման կազմակերպչական գործը։ Ներկայացումը տրվում էր սովորաբար ռուսաց, հայոց և վրաց լեզուներով Ծննդեան արձակուրդին։ Ռուսաց և հայոց լեզուով տրվելիք պիէսների ընտրութիւնն էլ մնաց իմ վրա։

Ընտրեցինք ռուսերէն՝ Պոտապէնկոյի «Букетъ» պիէսը, իսկ հայերէն՝ «Գիշերվայ սարը խէր է»։

Ներկայացումը տրվեց Ժողովրդական Տանը քաղ. դպրոցների աշակերտների ու դրանց ծնողների ներկայութեամբ։

Բարձր դասարանի աշակերտների մէջ ցանկութիւն յղացաւ հրաւիրել իրանց ներկայացմանը հեղինակին։ Այդ մտքով նրանք այցելեցին Սունդուկեանին։

Ես չէի սպասում, որ Սունդուկեանը կը պատւի իր այցելութեամբ մեր ներկայացումը, մանաւանդ որ նա յայտնել էր, թէ տկար է, բայց մեծ եղաւ մեր բոլորիս զարմանքը, երբ վարագոյրը բարձրանալուց առաջ կարգադրիչ աշակերտները հև ի հև եկան և յայտնեցին.

— Պարոն, Սունդուկեանն եկաւ. այստեղ լօժայումն է... Դէ, տղերք, լաւ խաղացէք,—դիմեցին նրանք մասնակցող ընկերներին։

Միջանկեալ ասեմ, որ դեռ փորձերի ժամանակ ռուս աշ.-աշակերտուհիները իմ դէմ տրտունջ յայտնեցին, ասելով որ ես հայերէն լաւ պիէս եմ ընտրել, իսկ ռուսերէնը՝ անաջող։

— Մենք պիտի խայտառակվենք,—ասում էին նրանք։

Որքան համոզում էի, որ ռուսերէն պիէսն էլ ընտրել էինք ռուս յայտնի հեղինակից, այնու ամենայնիւ ռուս դերակատար աշակերտները մնացին իրանց կարծիքի մէջ։

Ներկայացումը վերջացաւ։ «Գիշերվայ սարը» մեծ հաւանութիւն գտաւ մանուկ-հանդիսականների կողմից։ Հեղինակին օվացիաներով բեմ կանչեցին։

Երբ վարագոյրը իջեցրինք, աշակերտները շարունակ ծափահարում էին։ Բեմի վրա նրանք օղակաձև շրջապատել էին հեղինակին։ Այստեղ էր և դպրոցի տեսուչ Ակուլեանը։

Ես մի քանի խօսքով ներողութիւն խնդրեցի պիէսի խաղի թերութիւնների մասին և հաղորդեցի ի դէպ ռուս աշակերտների կարծիքը «Գիշերվայ սարի» մասին։

Ես յայտնեցի ռուսերէն լեզուով, որ հասկանալի լինի բոլոր ներկայ եղողներին։ Սունդուկեանը պատասխանեց նոյնպէս ռուսերէն.

— Ո՛չ, ո՛չ,—ասաց նա,—դուք էք կար-

ծում, որ թոյլ խաղացինք. ես չէի սպասում... Այո, ես շատ ուրախ եմ. գոնէ ինձ այնպէս է թւում, որ դուք ինձ հասկացաք... Ոչ ոք ինձ չի մեղադրի, որ ես երբեւիցէ խտրութիւն եմ դրել ռուսի, հայի, վրացու, թուրքի մէջ... Այո, ինձ համար մարդ է ամենից առաջ աղնիւ, չիտակ մարդը։ Եւ ես շատ բաղդաւոր կը լինեմ, երբ դուք բոլորդ կը լինէք եղբայրներ, ազնիւ քաղաքացիներ... Ապրէք...

Ջերմ ծափահարութիւնները եղան արժանաւորին պատասխան։ Մենք չէինք ուզում բաժանվել. բայց տեսնելով ծերունու յոգնածութիւնը՝ ճանապարհ դրինք ծափերով։ Աշակերտները վերցրին նրա կռան տակից և ցած բերին բեմից։

Իւրաքանչիւր մարդու դէմքը տարբեր է պատկերանում շրջապատողներին։ Բայց Սունդուկեանի պատկերը միատեսակ սիրելի էր և մեծերին, և պատանիներին։ Սիրելի թւաց և ռուս աշակերտներին, որոնք պիէսի լեզուից ոչինչ չէին հասկանում։ Եւ կեղծիք չը կար նրանց մէջ։ Այդպէս յափշտակել կարող է միայն մեծ տաղանդը, լուսաւոր դէմքը, անկեղծ սիրտը։

Իսկ Գ. Սունդուկեանի դէմքը օժտված էր այդ բոլոր յատկութիւններով միաժամանակ։

Ց. Սոլովեան

ԳԱԲՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Քառասուն տարուց աւել կը լինի, ինչ վրաց թատրոնի սիրահար երիտասարդների մի խումբ առաջին անգամ ներկայացրեց Գ. Սունդուկեանի «Պէպօն»։

Գիքօյի դերը կատարում էր Ալէքսանդր Ինաշվիլին, իսկ ես յուշարարի տեղն էի գրաւել։

«Պէպօյի» դերը կատարում էր հայ դերասան Գէորգ Ջմշկեանը։ Իսկ թէ միւս դերակատարներն ովքեր էին, չեմ յիշում։

Այս կատակերգութեան փորձերը ի միջի այլոց տեղի էին ունենում իշխ. Ալէքսանդր Գուրամիշվիլիի քուսար Օլիկօյի տանը, որի հետ վերջը Նիկօ Նիկօլաձէն ամուսնացաւ։

Գ. Սունդուկեանը միշտ ներկայ էր լինում փորձերին և մեզ սովորեցնում ու վարժեցնում էր և րէժիսեօրութիւն էր անում մեծ համբերութեամբ և ջանքով։ Ինաշվիլիից ոչինչ չէր դուրս գալիս, որովհետև բարձրահասակ և բամբ ձայն ունէր, այդ պատճառով էլ ծեր Գիքօյի դերի կատարման համար ոչ կարողացաւ մէջքումը ծռվել և ոչ էլ ձայնը մեղմացնել։ Սրա պատճառով Սունդուկեանը շատ էր վշտանում, երբեմն ուսերն էր բարձրացնում, երբեմն էլ ձեռքերը պարզում։

Ես այլևս չը կարողացայ համբերել և բարկացայ.

— Ա՜յ մարդ, ինչ Աստուած է խռովել քեզ, որ չը կարողացար մէջքդ ծռել և ձայնդ մեղմացնել։

— Թէ տղայ ես, դու կանգնիր իմ տեղում,—պատասխանեց նա։

— Լաւ։ Դու էլ իմ տեղում նստիր և գլուխը, ես քո փոխարէն կը խաղամ։

Բեմ բարձրացայ և ցոյց տուի Ինաշվիլիին, թէ ինչպէս պիտի խաղայ։

Իմ խաղը ամենքը հաւանեցին, իսկ Սունդուկեանը արագ կերպով մօտեցաւ ինձ, երեսս համբուրեց և բարձր ձայնով ասաց.

— Вотъ мой Гико.

Դրանից յետոյ այս դերն եմ կատարում, հեղինակից սովորած և վարժված լինելով։

* *

Ինչպէս ասացի, երբ նրա պիէսներն էինք ուզում խաղալ, Սունդուկեանը բոլոր փորձերին ներկայ էր լինում և ուսուցանում էր, թէ ինչպէս պիտի ներկայացնէինք նրա անմոռանալի տիպերը։ Իւրաքանչիւր աննշան հարցի վրա, ամեն մի չնչին բանին մեծ ուշադրութիւն էր դարձնում։

Նրա «Քանդած օջախն» էինք պատրաստում։ Ես Օսէփի դերը պիտի կատարէի։ Սունդուկեանն ասաց.

— Կոտէ ջան, երբ սենեակից դուրս կը գաս, արխալուխի թևերը բեմի վրա պիտի կոճկես, որպէսզի ժողովուրդը տեսնէ, թէ պատրաստվում ես ուրիշ տեղ գնալ, բայց թևերի վրա երկ-երկու կոճակ պիտի կոճկես, ոչ աւել։ Թևերը չորսական կոճակ պիտի ունենան, որոնցից երկուսը կապած կը լինեն, իսկ միւս երկուսը հանդիսականների ներկայութեամբ պիտի կոճկես։

Զարմացայ այս խրատի նկատմամբ և հարցրի.

— Այդ միթէ միևնոյն չէ, երկուսը կոճկեմ, թէ մէկը, թէ չորսն էլ կոճկած կունենամ և այնպէս բեմ դուրս կը գամ։

— Ա՜խ, ախ, դուշինկա, Կոտէ ջան։ Այդ նրա համար է անհրաժեշտ, որ կոճկելու ժամանակ, դուք դէմքի արտայայտութեամբ, այսինքն միմիկայով պիտի խաղաք և ցոյց տաք դիտողներին, թէ ի՛նչ դարդ ու վիշտ է ձեզ նեղութիւն պատճառում, ո՛րտեղ էք գնում, և կոճակների կոճկելը մոլորեցնում է. ահա այս պատճառով է սա հարկաւոր։ Խնդրեմ այնպէս խաղաս, ինչպէս ասում եմ։

Հակառակել չէր կարելի, որովհետև այդօրինակ մանրակրկիտ բացատրութիւնը խելքումս նստեց։

Ի՛նչ հագուստ պիտի հագնէինք, ի՛նչ գոյնի, ոսկեթել թէ առանց այն, ինչպիսի՛ կօշիկներ պիտի հագնէինք, ինչպիսի՛ գլխարկ ծածկէինք, արծաթէ թէ կաշէ գօտի պիտի կապէինք, ամեն մի չնչին հանգամանքի, ինչպէս վերևում ասացի, մեծ նշանակութիւն էր տալիս և ուշադրութեամբ վերաբերվում։

Արծրունու թատրոնի բեմի վրա՝ երբ «Խաթաբալա» խաղալու համար էինք պատրաստվում, Սունդուկեանը ջրի մէջ լուծված կաւիճ պահանջեց։ Մենք զարմացանք, թէ այդ ինչ էր անելու։ Իր քայլերով մի քանի անգամ բեմը չափեց չափչփեց, ապա ջրի մէջ լուծված կաւիճով մի քանի գիծ քաշեց, մի քանի տեղերում մանր-մանր շրջաններ, իսկ մի քանի տեղերումն էլ քառակուսիներ գծեց։

Մենք ծիծաղում էինք, բայց յետոյ, երբ բացատրեց, թէ այս մինչև այս գիծը առաջ եկէք, այս գծի մօտ իրար մօտեցէք, միւս գծով դուրս գնացէք բեմից և գծած տեղում կանգնեցէք, տղամարդն այս, կինն այն տեղում, այն ժամանակ միայն ըմբռնեցինք, որ ինչպէս լաւ միջոց գտաւ, որպէսզի մենք նշանակված տեղերը իրար չը խառնէինք։

Ահա այսպիսի մանրակրկիտ (պէդանտ) մարդ էր Սունդուկեանը րէժիսեօրութիւն արած ժամանակ, և այսպիսի հանգամանքը չափազանց գովելի է թատրոնի գործում։

Փորձերի ժամանակ Սունդուկեանի ներկայութիւնը մեզ բոլորիս մեծ աւիւն էր պատճառում, իսկ նրա գովեստը մեզ հիացնում էր։ Եթէ Սունդուկեանը հաւանեց, հասարակութիւնն էլ կը հաւանէ. ինչ աւել կուզէ, որ մենք այսպիսով իրար մխիթարում էինք։

Նրա իւրաքանչիւր խօսքին, յօնքերի վեր ու վար անելուն, շարժ ու ձևին այնպիսի ուշադրութեամբ էինք հետևում և նայում, իսկ եթէ փորձի ժամանակ ժպտում էր, լաւ, իսկ եթէ ոչ՝ վայ քո թշնամուն, որովհետև այդ կը նշանակէր, թէ գործը վատ է ընթանում, մտածում էինք մենք մեզ։

Ամենից առաջ երբ դեռ նրա «Խաթաբալայի» փորձերն էինք անում, Սունդուկեանը ինձ մենախօսութիւններից մէկը վեց անգամ կրկնել տուեց։ Ես պիտի կատարէի Կարապետի, այսինքն Գերասիմ Եակովլէվի մեծ դերը։

Մօտեցաւ ինձ Սունդուկեանը և մեծ գուրգուրանքով ասաց.

— Կոտէ ջան, ներեցէք, խնդրեմ, և եթէ չէք յոգնել, մի անգամ էլ կրկնեցէք մենախօսութիւնը։

Ես էլ եօթներորդ անգամ կրկնեցի, բայց վայ այն կրկնելուն, որովհետև համբերութիւնս հատել էր և անսիրտ կերպով մըրմնջացի։ Այս հանգամանքը դուր չեկաւ Սունդուկեանին և մի քիչ ժամանակով փորձը ընդհատեց։

Հէնց որ մի 15—20 վայրկեան անցաւ, Սունդուկեանն ասաց ինձ.

— Մէկ էլ կրկնեցէք, խնդրեմ։

Այլ ես չը կարողացայ համբերել և բարկացած աղաղակեցի.

— Չեմ կարող, չէ։ Յոգնեցի, չեմ ուզում։

Սունդուկեանը հեռացաւ։

Ինձ մօտ վազեցին իմ քոյր Էլէնէն, Իլիկօ Գուրամիշվիլին և Մաշիկօ Ծէրէթելին ու սկսեցին տաք-տաք խօսել, թէ ինչպէս չեմ քաշվում և Սունդուկեանին վիրաւորում եմ։ Չը կարողացայ այս նկատողութիւնները տանել և իմ դերը ամենայն ուժգնութեամբ դէպի Սունդուկեանը շպրտեցի՝ «ну васъ къ черту» ասելով.—не хочу играть», և դէպի փողոց վազելով տուն գնացի։

Երբ տուն հասայ, հայրս ասաց.

— Ինչ է պատահել քեզ, ինչ-որ գունաթափ ես երևում. հիւանդ հօ չես. մի գուցէ քեզ բարկացրել են։

— Չէ, յոգնել եմ,—պատասխանեցի։

Երբ քոյրս, Էլէնէն, տուն վերադարձաւ, ինձանից խռովել էր և այլ ես ինձ հետ չէր խօսում։

Միւս օրը կէսօրին մեզ մօտ եկաւ Սունդուկեանը։ Ես մտածում էի, որ եկել է, երևի, հօրս գանգատվելու իմ մասին, և իմ սենեակում լուռ ու մունջ նստած էի իբրև յանցաւոր։

Մի քիչ անց՝ լսեցի հօրս ձայնը.

— Կոտիկ, Գաբրիէլ Նիկիտիչն է գալ բարեհաճել և քեզ տեսնել է ուզում։

Ես էլ, ինչ անել կուզի, ամաչելով դահլիճ մտայ։

Սունդուկեանը վեր կացաւ, դէպի ինձ մի քանի քայլ առաջ եկաւ և ասաց հօրս դիմելով.

— Գիտէք, Դիմիտրի Իվանիչ, որ ես ձեր Կոտէի առաջ մեծապէս յանցաւոր եմ։

Ես աչքերս լայն բացի, որովհետև զարմացել էի...

— Երէկ երեկոյ ես գործը մինչ այն հասցրի, որ սա խռովեց։ Նու, Կոտէ, խնդրեմ ներէք։

Այս ասելով այտս համբուրեց։

— Ինչ էք հրամայում, Գաբրիէլ Նիկիտիչ, ոչ թէ դուք պիտի ներողութիւն խնդրէք, այլ ես, ես եմ մեղաւոր և ոչ... Ոչ, ոչ, ես եմ, ես...

— Նու, այն ժամանակ կը գաք փորձին։

Մերոնք բոլորն էլ միաձայն ասացին՝

— Ի հարկէ կը գայ անպատճառ։

Սունդուկեանը ինձ կառք նստեցրեց և իշխ. Գուրամիշվիլիների մօտ տարաւ։

Նրա քաղցր խօսքը, նրա ներողութիւն խնդրելը ինձ այնպէս զարմացրեց և յանկարծակի կերպով այնպէս փոխեց իմ մտա- [illegible] բոյսի էի նման և այն էի մտածում, թէ սա ի՛նչ է, ի՛նչ պատահեց ինձ հետ, որ այսպէս անքաղաքավարի վարվեցի, չափն անցայ նրա նկատմամբ և մոռացայ ամեն ինչ ու բարկացած դուրս շպրտեցի. մինչդեռ սա ասում է, թէ ինքն է մեղաւոր, որ ես այսպիսի վարմունք ցոյց տուի։

Այս դէպքը ինձ վրա խորունկ տպաւորութիւն գործեց։

Ամեն լաւութիւններով օժտված մարդը, իր անուշ խօսքով, անսահման քաղաքավարութեամբ, բարօրութեամբ և դէմքի վրայի մշտական ժպիտով՝ յանկարծակի, մի րօպէում վերանորոգեց ինձ բոլորովին, հարկադրեց, որ ուշքի գայի և թափանցէի իմ այն վարմունքի մէջ, որը ես ինձ թոյլ տուի։

Այսպիսի ազդեցութիւն ունէր Սունդուկեանը այն ամենի վրա, որոնք որևէ գործ էին ունենում նրա հետ և մասնակցում էին այս կամ այն գործին։

* *

Իր պիէսները դեռ հայերէն էր գրում, ապա ինքն և թէ վրացերէն էր թարգմանում, իսկ աջակցութեան համար հրաւիրում էր մեզ՝ ինձ, Սօսիկօ Բաքրաձէին (Օքրուաշվիլի) և Վասօ Աբաշիձէին։

Մի անգամ, երբ նա «Խաթաբալան» վրացերէն էր գրում, հարցրի.

— Վրացերէն լաւ գիտէք, ինչու վրաց լեզուով չէք գրում, երբ այդչափ դիւրին է գալիս ձեզ վրացերէնը։ Ինչու դեռ վրացիներին չէք թոյլ տալիս, որ առաջինը նրանք խաղան, և մինչև հայ դերասանները չեն ներկայացնի, մեզ իրաւունք չէք տալիս խաղալու։

— Ա՜խ, Կոտէ ջան,—պատասխանեց,— եթէ այդպէս վարվէի, հայերն ինձ կուտէին։ Нѣтъ, какъ можно. Я какъ армянинъ всецѣло имъ принадлежу, имъ надо преимущество всегда давать, это имѣйте въ виду!

* *

Փողոցում, երբ կը հանդիպէինք, միշտ կը կանգնեցնէր և իմ տնեցիների մասին հարց ու փորձ կանէր, իսկ ապա կը սկսէր վրաց թատրոնի և իր նոր պիէսների վերաբերմամբ խօսել։ Չեմ յիշում և ոչ մի դէպք, որ ինձ չը կանգնեցնէր և զրոյց չը սկսէր։

Երբեմն հանաքով կասէր՝

— Ваше Превосходительство!

Այս ասելու պէս՝ դեռ կանգ կառնէր, գլխարկը քաղաքավարութեամբ կը վերցնէր և կանցնէր մի քանի քայլ, իբրև վիրաւորված իմ ողջոյնի ձևից, իսկ ապա կանգ կառնէր և այսպիսի տարօրինակ կերպով կասէր.

— Ես «Превосходительство» եմ ռուսների համար, իսկ ձեզ համար՝ Գաբրիէլ Նիկիտիչ եմ։ Վա՛, Կոտէ ջան, зачѣмъ обижаете!

* *

Հնարաւոր է միթէ նրա ստեղծագործութիւնները մոռանալ։ Կարելի՞ բան է, որ մեր կեանքի մէջ, Թիֆլիսի բնակիչների այլ և այլ շրջանների յիշողութեան մէջ հանգչեն նրա անմահ տիպերը, օրինակ ինչպիսին են՝ Պէպօն, Գիքօն, Կակուլին, Արութինը, Օսէփը, Գիժ-Մօզին, Իսային և կամ նրա Եփեմիան, Նատալիան, Խամփէրը։ Զարմանալու չափ այնպիսի կենդանի կերպով են նրանք նկարագրված, որ երբէք չեն ոչնչանալու այն տպաւորութիւնները, որոնք հետևում են նրանց կարդալուց և կամ բեմի վրա տեսնելուց յետոյ։ Տեղական տիպերի ստեղծագործման գործում նա իր նմանը չունի։ Ինչպէս ռուսական տիպերի ստեղծագործող Օստրովսկին եզակի է, նոյնպիսի եզակի դէմք է Սունդուկեանը մեր կեանքում։

Նրա նման մարդուն առ յաւէտ կորցնել շատ մեծ վիշտ է։ Մշտապէս բաժանվել եր- [illegible] դժուարին է։

Մեծ է այն մարդը, որի անունը ամեն օր կը յիշէ մարդ։

Սունդուկեանը մեծ մարդ էր և իբրև մեծութիւն էլ կը մնայ մեր յիշողութեան մէջ։

Կոտէ Ղիփիանի

Ծանօթութիւն.—Յօդուածագիր պ. Կ. Ղիփիանին վրաց ամենայայտնի և հնագոյն բեմական տաղանդաւոր ու բազմաշխատ գործիչներից է, որ սկզբից և եթ մօտ բարեկամութիւն է ունեցել հայ նշանաւոր գործիչներից շատ-շատերի, ի թիւս որոնց և հանգուցեալ Գ. Սունդուկեանի հետ: Նա մէկն է նրանցից, որոնք հիմք դրին վրաց մէջ թատրոնական գործին:

Ի նկատի ունենալով որ հանգուցեալ դրամատուրգը «Մշակի» աւագագոյն աշխատակիցներից մէկն է, այլ և մեծ յարգանքով վերաբերվելով առհասարակ դէպի «Մշակը», նրա այժմեան ղեկավարներն ու «Մշակի» հիմնադիր Գր. Արծրունու յիշատակը, պ. Ղիփիանին իր ներկայ յիշողութիւնները գերադասեց նախ «Մշակին» տալ, որ մենք թարգմանում ենք, և ապա «Մշակի» մէջ հրատարակվելուց յետոյ լոյս ընծայել վրաց պարբերական հրատարակութիւններից մէկն ու մէկի էջերում: Չը նայած իր պատկառելի տարիքին, պ. Ղիփիանին դեռ այսօր էլ, երբեմն, խաղում է վրաց բեմի վրա:

ԸՆԿԱՒ ՔՆԱՐԸ...

(Գ. Սունդուկեանի յիշատակին)

Ընկաւ քնարը... խուլ հառաչելով
Եւ արձագանքից անդուլ մեծ վշտով...
Ընկաւ... փշրվեց... Լարերը սակայն՝
Հնչում են զօրեղ և անզուգական...

Հեծում էր քնար ու պատմում ներկայ
Զրկանքի դառը արտասուքներից,
Հնչում են լարեր... ուժեղ աներկբայ —
Ուրացողների գլուխ պարզներից...

Դարձեալ չի լռի. խրոխտ ակորդներ
Ուժգին պիտ խփեն կեանքի լարերին,
Լարերը փայլուն՝ որպէս գոհարներ...
Արևի դիմաց միշտ պէտք է այրեն...

Սուսան

«ՊԷՊՕՆԵՐԻ» ՊԱՇՏՊԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Երեք տարի սրանից առաջ, մի օր, «Մշակի» խմբագրատանը աշխատելիս, խմբագրութեան ծառան եկաւ և խնդրեց ինձ խմբագիր Ալ. Քալանթարի առանձնասենեակը մտնել մի երկու րօպէով։

Մտայ և տեսայ, որ ի միջի այլ ներկաների, այդտեղ է և մեր ծերունազարդ դրամատուրգ Գ. Սունդուկեանը, որի հետ ես մինչ այդ անձամբ ծանօթ չէի, թէև ամեն անգամ որևէ տեղ հանդիպելիս հիացմունքով էի նայում այդ կենսալի ծերունուն, և մանաւանդ քէֆս գալիս էր, երբ նրա սիւբած մոխրագոյն փափախին էի նայում, որը, նա, համաձայն հին թիֆլիսեցիների սովորութեան, թէք, մի կողքի վրա էր ծածկում։ Առանձնասենեակը ներս մտնելիս, պ. Քալանթարն ասաց, դիմելով Սունդուկեանին.

— Գաւրիլ Նիկիտիչ, ահա և մեր վրացագէտը, որի մասին հարցնում էիք,—և ծանօթացրեց նրա հետ։

Ես սկզբում զարմացայ, բայց երբ պ. Քալանթարն աւելացրեց, թէ՝ «Ոչ միայն վրաց կեանքի մասին հայերէն է գրում Գասպարեանը, այլև վրացերէն լեզուին լաւ տիրապետելով, վրաց մամուլին էլ է աշխատակցում», այդ ժամանակ միայն գլխի ընկայ, որ Սունդուկեանը, երևի, «Մշակի» մէջ իմ յօդուածները կարդալով՝ վրաց կեանքի և իրականութեան մասին, հետաքրքրվել է ինձանով և ցանկութիւն յայտնել ինձ տեսնելու։

Սկսեց հարցեր տալ, որտեղացի լինելուս, վրացերէնը ինչ պայմաններում սովորելուս և էլի մի քանի խնդիրների մասին, որոնց ես պատասխանում էի ամենայն ակնածութեամբ։ Խօսելու ժամանակ, յանկարծ, Գ. Սունդուկեանը, խօսակցական լեզուն փոխելով, ինձ հետ վրաց լեզուով սկսեց խօսել։ Դրանից յետոյ որտեղ էլ իրարու պատահելիս լինէինք, անպատճառ, գէթ մի քանի վրացերէն խօսքեր պիտի փոխանակէինք [illegible]

* *

«Աղբիւր» մանկական հանդէսի 1911 թ. դեկտեմբերի համարում տպվեց իմ մի գրուածքը, Միջին փողոցի կեանքից՝ «Մէ շահու կիալատա» խորագրով, որի խօսակցական լեզուն Թիֆլիսի բարբառն էր։ Այս գրուածքը ես նուիրել էի Գ. Սունդուկեանին։ Ընթացիկ տարվայ յունվարին, մի օր, Գ. Սունդուկեանը սովորականի նման խմբագրատուն մտաւ և ամենքին բարևելուց և քէֆն ու ահվալը հարցնելուց յետոյ դիմեց ինձ.

— Պ. Գասպարեան, յիս ձեզ մօտ իմ էկիլ։

Ապա գրպանից հանեց մի թուղթ և, խնդրելով ինձ որ իր մօտ նստեմ, շարունակեց.

— Շնորհակալութին, վուր ինձ յօդուած իք նուիրի, ու թէ չիք նեղանայ, մէ քանի սխալնիր պիտիմ շանց տայ, վուրնուր, կօսիս, մըր քաղքի լեզվի նման չէ։

Ու մատնանշեց թւով 9 սխալների վրա, որոնք սպրդել էին իրան նուիրված գրուածքիս մէջ։ Շնորհակալութիւն յայտնելով ուշադրութեան համար, թուղթը Սուն-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ԹԵՐԹԻԿ ԵՒՍ ԻՄ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ

(Նուէր Գաբրիէլ Սունդուկեանի յիշատակին)

1873 թ. մայիսն էր։ «Քանդած օջախ» պիէսան զուգած ու կոկած՝ արդէն ներկայացված էր Արքունի թատրոնում՝ Թամամշևի քարվանսարայում սիրողներից։

— Վանօ ջան,—ասաց Սունդուկեանը մի օր,—պիէսան առաջին անգամ և յետոյ մի քանի փորձերին պէտք է դու կարդաս, որպէս զի սիրողները ընտելանան ինտօնացիային։

Ներկայացումը ղեկավարում էր ինքը Սունդուկեանը։ 39 երկար տարիների ընթացքում տեսել եմ «Քանդած օջախի» գրեթէ բոլոր ներկայացումները, բայց այնպիսի Օսէփ, ինչպիսին էր Ա. Բէջմիջեան, այնպիսի Սալօմէ, ինչպիսին էր օր. Մ. Քալանթարեան (տ. Խոսրովեան), և այնպիսի Խախօ, ինչպիսին էր հանգուցեալ տ. Կ. Նեւանդոյեան, ես մինչև այժմ չեմ տեսել։

Փորձերի ժամանակ Սունդուկեանը ղեկավարում էր, կարգադրում էր, իրան յատուկ քաղաքավարութեամբ նկատողութիւններ էր անում, իսկ ներկայացման գիշերը նա իր ամբողջ էութեամբ ընկղմված էր «Քանդած օջախի» մէջ. նրա ազնիւ սիրտը, որի վրա նա շուտ-շուտ դնում էր իր ձեռքը, խփում էր ուժգին... Վերջացաւ ներկայացումը, թատրոնը դղրդաց ծափահարութիւններից, օվացիաները չափ ու սահման չունեցան... Այսպէս՝ «ազգի ուքար» Գաբրիէլը ուքրեց հայկական բեմը...

1873 թ. մայիսն էր։

— Վանօ ջան,—ասաց Սունդուկեանը,—գլխումս մի բան է եփվել, պէտք է գրենք, բայց ինչպէս կը լինի, չը գիտեմ...

— Շատ լաւ կը լինի, Գաբրիէլ Նիկիտիչ, —ասացի ես ըստ սովորութեան։—Դէհ, վերցրէք Սատտարի փայտը, իսկ ես կը վերցնեմ գրիչ ու թուղթ,—ասացի ես, մօտենալով գրասեղանին։

— Ոչ, այստեղ չէ, իմ գրասենեակի պատերն ու առաստաղը ինձ ճնշում են. սենեակում ես ինձ զգում եմ ինչպէս գերեզմանի մէջ... Ա՜խ իմ գօզալ Կրծանիս, որտեղ ես այժմ... Վանօ ջան, տուր ծառային թուղթ, թանաքաման ու գրիչ, թող տանէ Խալաթօվի դիմացի այգին, ու մենք էլ գնանք այնտեղ։

Սունդուկեանը բնակվում էր նախկին Լաբորատորնայա, այժմ Ուլիցա Պետրա Վելիկավօ փողոցի վրա, Գ. Ծուբինեանի տան վերին յարկում, նոյն տանը, որի ներքին յարկում այժմ գտնվում է Հայոց Դրամատիքական Ընկերութեան գրասենեակը և փորձերի դահլիճը։ Այստեղ ես յաճախ եմ լինում Ժողովրդական Տանը տրվող ներկայացումների փորձերին, որոնց ես մասնակցում եմ... Տխուր նայում եմ երկար պատշգամբին, յիշում եմ... յիշում եմ այն բոլորը, ինչ որ եղել է, ինչ որ կը գրեմ. յիշում եմ նոյնպէս այն, ինչ որ երբեք չեմ գրի, ինչ որ ինձ հետ գերեզման կը տանեմ... պատշգամբը մեռած է. ուր է առաջվայ կենդանութիւնը, ուր է առաջվայ ջերմ վիճաբանութիւնը, ուր են Գրիգոր և Անդրէաս Արծրունիները, որոնք այդ պատշգամբի վրա ինձ հետ չեն շրջապատում Սունդուկեանին... Նրա հետ միասին չեն դատում Սունդուկեանի գրուածքների ու «Մշակի» մտրակող ուղղութիւնների նմանութեան մասին...

— Այո,—ասում է Գրիգորը,—անդադար պէտք է մտրակել այդ Զամբախօվներին, Սարգիսներին, Բրիլիանտօվներին, Ցարուքիններին, Բարսեղներին...

— Այդ բաւական չէ,—բացագանչում է Անդրէասը,—իսկ մեր ինտելիգենցիան, իսկ մեր հասարակական հիմնարկութիւնների մէջ գործողները, որոնք այդ հիմնարկութիւնները դարձրել են անկելանոցներ, ինչպէս Ներսիսեան անկելանոցը, իսկ... իսկ...

Եւ ջերմ վիճաբանութիւնը շարունակվում է պատշգամբի վրա։ Երիտասարդ եղբայրները բորբոքվում են. ես աչքերս չռած նայում եմ, ամբողջապէս լռութիւն եմ դարձել. Սունդուկեանը շոյում է երկու եղբայրներին։

— Համեցէք, թէյը պատրաստ է,—հրամայում է թանգագին տանտիկին տ. Ս. Սունդուկեանը.

Եղբայրները համբուրում են տիկնոջ ձեռքը։ Անդրէասը թևը տալիս է տիկնոջը, Գրիգորը առնում է Գաբրիէլի թևը, ուղեկրվում են դէպի սեղանատուն։ Գլուխս կախած ես նրանց եմ հետևում։

Սեղանատանը վիճաբանութիւնները նորից սկսվում են։ Ախ այդ եղբայրները. նրանք կրակով էին զանգված և զնդանի վրա դարբնված...

— Էհ, Գրիգոր, նրանք էլ իրանց ժամանակ գործ են կատարել, ինչպէս գիտեցել են,—ասում է բարի տ. Սունդուկեանը, Պետրոս Սիմէօնեանի վաղեմի աշակերտուհին։

«Սրանք երկար չեն ապրի»,—մտածում եմ ես, նայելով երկու եղբայրներին. բայց ինչի՞ էի այդպէս բայղուշի նման մտածում...

Այժմ միայնակ կանգնած եմ Ծուբինեանի տան սրահում, տխուր նայում եմ մեռած պատշգամբին և մտքումս կրկնում եմ՝ «բայղուշ, բայղուշ, բայղուշ»...

Խալաթօվի տունն ու այգին գտնվում էին Սունդուկեանի բնակարանի հանդէպ։ Գնացինք։ Գեղեցիկ պարտիզում եմ. սև թթան ծառի տակ եղած սեղանի մօտ ես սարքվեցի։ Գաբրիէլը արդէն ձեռքին ունէր Սատտարի փայտը։ Նա քայլում էր յետ և առաջ։ Բնութեան գրկում նա ուրիշ մարդ էր, սենեակում ուրիշ։ Նա սիրում էր օդը, կանաչը, թռչունները, ծառերը, Կրծանիսի անխալը...

Գաբրիէլը ատում էր որսորդութիւնը և երբէք մի թռչնիկ չէ սպանել։ Նրա բարի սիրտը սպանութեան հետ չէր կարող հաշտվել...

Նա թելադրում էր, ես գրում էի... Այսպէս՝ երկու շաբաթ գործը շարունակվում էր։ Մի օր, երբ Գաբրիէլը խորասուզվեց մտածմունքի մէջ, ես, ըստ սովորութեան, սկսեցի անդադար պիէսի վերջին խօսքերը կրկնել, նրա ուշադրութիւնը պիէսի վրա դարձնելու համար։ Նա կանգնած էր առաջս արձանի նման։ Սատտարի փայտը անշարժ էր։ Ես ձեռքովս քաշեցի Սունդուկեանի թևը և արածիցս այնքան շփոթվեցի, որ վայր գցեցի թանաքամանն ու պիէսի մի թերթը մրոտեցի։ Ես այնքան կրկնել էի պիէսի վերջին խօսքերը, որ բոլորը անգիր գիտէի...

— Վանօ ջան, բան չը կայ, արտագրիր, իսկ մինչև դու կարտագրես, ես էլ կը գրեմ պիէսի անունը։

Սունդուկեանը վերցրեց գրիչ ու հեռացաւ մի քանի քայլ։ Երբ ես արտագրեցի թանաքոտած թերթը, նա տուեց ինձ սև թթան (խաւթութ) մի տերև, որի վրա մեծ տառերով գրված էր «Անդերձ»։ Այդ էր պիէսի վերնագիրը։ Այդ պիէսը չարժանացաւ ներկայացման։ Երեսուն և ինը տարի մնաց նա Սունդուկեանի գրասեղանի արկղի մէջ, երեսունիններորդ տարին նա հանվեց փոշու տակից, ուղղվեց և կրկնվեց ու նորից մկրտվեց. «Անդերձ» անունը փոխվեց «Կտակի». բայց Սունդուկեանը չարժանացաւ տեսնել իր «Կտակ» պիէսի ներկայացումը։

Միթէ այդ պիէսը կախարդված էր։

Այո, նա կախարդված էր...

դուկեանի ձեռքից առնելով, գրպանս դրի, որը մինչև այժմ էլ պահել եմ, իբրև մի սուրբ աւանդ։

* *

Դեռ մահվանից միայն երկու օր առաջ, իր ծառայի միջոցով, ինձ իր մօտ էր կանչել։ Գնացի։ Մտնելով նրա առանձնասենեակը, նրան նստած գտայ իր գրասեղանի առաջ։ Ներողութիւն խնդրելով ինձ նեղութիւն պատճառած լինելու համար, հրաւիրեց ինձ իր դիմացը նստել։

— Ես իմ «Համալի մասլահաթնիրը» ուզում իմ վրացոց մէ քանի խմբագրութիւններին ղրգել, համա չիմ գիդի ումը արժան է. խնդրում իմ ջափա քաշիք ու մէ քանիսի անումնիրը գրիք էս գրքերու վրա. խօ գիդիք, վուր ձիռքս էլ դողում է ու չիմ կանացի գրել։ Դուք գրեցէք, յես տակը ձեռք կու քաշիմ։ Ու թէ իժում էնքան բարի կուլիք, «Մշակի» խմբագրատան ծառաներից մէկն ու մէկին կու ղրգիք, վուր էս գրքիրը բաժնէ, խօ շատ շնորհակալ կու մնամ։

Ամենայն սիրով կատարեցի մեծ ծերունու խնդիրը։

Երբէք մտքովս չէր անցնի, թէ այդ իմ վերջին հանդիպումը կը լինէր նրա հետ, որովհետև Գ. Սունդուկեանը վերջին հանդիպումի ժամանակ, բացի թեթևակի թուլութիւնից, առանձին փոփոխութիւն չէր ցոյց տալիս։

Սակայն անողոք մահը երկու օր յետոյ առ յաւէտ խլեց մեզանից Պէպօների անկուն պաշտպանի թանգագին կեանքը։

Ցար. Գասպարեան

ՈՒԽՏԵՆՔ

Մահ... մի անլուծելի հանգոյց, որի առաջ կանգ է առնում մարդկային իմացականութիւնը։ Սիրելի էակից, սրտացաւ բարեկամից, յարգված անձնաւորութիւնից ընդմիշտ զրկվելու, յաւիտեան բաժանվելու գաղափարն է սառեցնում մարդուս, և այդ տեսակէտից միայն իրաւունք ունենք ողբալու Սունդուկեանին, այլապէս մահկանացու կեանքից դէպ անմահութիւն սլանալու մի ակտ էր նրա մահը, որի առիթով հիանալ, զմայլել է պէտք և ոչ ափսոսանք կամ սուգ ու լաց։ Այո, ափսոսալու իրաւունք չունենք, որովհետև նա իր դերը կատարած, ասելիքը վերջացրած, հանգիստ սրտով, խաղաղ մտքով գերեզման իջաւ։

Գերեզմանից յետոյ անգամ նա հիացրեց մեզ։ Նրա անպաճոյճ, բայց խիստ խրատական և բովանդակալից «Կտակ-Բաղձանքը» իր գեղարուեստական կերտուածքների պսակը պէտք է համարել։ Պէպօյի արձանը, Թիֆլիսի բանուկ փողոցներից կամ հրապարակներից մէկի վրա կանգնեցրած՝ հանգուցեալի ուրուագծած եղանակով՝ լուռ, անձայն՝ մեծ աւելի քիչ բան կասէ անցորդին, քան բեմի վրայից խօսող տաղանդաւոր դերասանը։ Լուռ, անխօս Պէպօյի մօտով անցնողները կարող են չը հետաքրքրվել նրանով, չը կանգնել, չը հիանալ ժողովրդի ստորին դասից հրապարակ իջած այդ վեհ դէմքով։

Եւ պաղ մետաղը լեզու կառնէ այդ ժամին, կը խօսի նրանց մտքի և հոգու հետ, կը պատմի անցած դարձածը... թէ ներկայ և թէ գալոց սերունդներին։ Դեռ գրքի համ ու հոտ չառած երեխան հօրը հարց կը տայ՝ «Հայրիկ, ով է այդ կանգնած մարդը, ինչ է բռնած ձեռքին». և հայրը մանկան մտքին մատչելի խրատական խօսքերով սփոփված կը լինի բաւականութիւն տալ երեխայի հարցասիրութեան։ Կենդանի մարդկանցից հարստահարվածները՝ «Շուշանները, Կէկէլներն ու Պէպօները՝ կանգնեն նրա մօտով և պահ մի մխիթարութիւն կը զգան, դաղված սրտերի մրմուռը կը հովացնեն նրա սառը պատուանդանը համբուրելով։

Իսկ Զիմզիմօվները... նրանք էլ յանկարծակիի եկած կամ կուզեն փոխել իրանց ճանապարհը, կամ կորագլուխ անցնել... բայց «մետաղը» կը կանգնեցնի նրանց և կասի՝ «յետ դարձէք մոլար ճանապարհից»։

Եւ դարձողներ կը լինեն անպայման։

Կարիք չը կայ թւումների և երկարելու։

Սունդուկեանի վերջին բաղձանքին գոհացում տալով մենք ոչ միայն երախտահատոյց կը լինենք նրան, ոչ միայն կը խրախուսենք նորանոր Սունդուկեաններին, այլ և մեզ համար, գալոց սերունդի համար մի յարատև դաս, մի խրատալից օրինակ, մի սրբազան խորան պատրաստած կը լինենք, որի պատուանդանի տակ շատ անգամներ կարող ենք մերկանալ մեր յանցաւոր հակումներից և հեռանալ սրբված, մաքրված...

Շատ խօսելու կարիք չը կայ։ Դանդաղ, բայց հաստատուն քայլերով դիմենք առաջ. թող տարիներ անցնեն, նոյն իսկ երկար տարիներ, բայց մենք ուխտենք հանգուցեալի թարմ շիրմի առաջ, որ կը կատարենք նրա վերջին կամքը, կը կանգնեցնենք մի օր Պէպօյի արձանը, կը ցօղենք նրա պատուանդանը ցնծութեան և երախտագիտութեան արցունքներով. և այդ օրը նրա անմահ հոգին կը սաւառնէ մեզ վրա «շնորհակալ եմ, ապրիք»-ի անուշ մրմունջներով։

Ուխտենք։

Իբօ

ՅՈՒՇԵՐ Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

1888 թ. վերջն էր։ Սովորում էի Գէորգեան ճեմարանի Բ. լսարանում։ Տօներին (Ծննդեան) կամենում էինք «Պէպօ» խաղալ։ Թիֆլիսից, Ներսիսեան դպրոցից 5—6 հոգի կային, լաւ ծանօթ Թիֆլիսի բարբառին և ոգևորված Սունդուկեանով։ Սակայն մեր այն ժամանակվայ տեսուչ Արշակ Նահապետեանը, չը նայած մեր բուռն թախանձանքներին, թոյլ չը տուեց։ «Պէպօյի» մէջ կնոջ դեր կար, յատկապէս Եփէմիան։ Այս հանգամանքը չափազանց յարգելի էր համարվում արգելել՝ կուսակրօն հայրերի բարոյական զգացմունքները չը վիրաւորելու տեսակէտից։ Ինչքան խնդրեցինք, խոստանալով համբուրելու և սիրոյ արտայայտութեան «գայթակղեցուցիչ» տեսարանները խպառ հանել, քանի որ կանացի դերերն էլ մեր դասընկերներն էին կատարելու։

Մեր վերակացու՝ Կարապետ Տէր-Մկրտչեանին (այժմ եպիսկ.) էլ միջնորդ ձգեցինք, բայց այդ էլ չօգնեց։

Շատ վշտացանք և մեր նեղութիւնը բացարձակապէս յայտնեցինք մեր վարմունքով տեսչին, պատահած տեղը գլուխներս կախ անելով կամ այլ կերպ յայտնելով մեր դժգոհութիւնը։

Շատ հոգեկաւոր էր նրան մեր դժգոհութիւնը։

Չը գիտեմ ինչպէս, կարճ ժամանակից յետոյ իրաւունք ստացանք «Պէպօն» խաղալ, այն պայմանով սակայն, որ Եփէմիայի դերն խպառ դուրս ձգենք։

Պիէսի այս այլանդակման էլ համաձայնեցինք. այնքան վառվել էինք, ինչ էլ որ լինի, խաղալ «Պէպօն»։

Ներկայացումը տեղի ունեցաւ ճեմարանի մեծ սերտարանում, ներկայութեամբ ամբողջ ուսուցչական խմբի, գաւառապետի, Էջմիածնի միաբանութեան և Վաղարշապատից եկած խուռն հասարակութեան։

Պէպօյի դերը կատարում էր Գ. լսարանի ուսանող Պ. Հովսէփեանը, Կակուլիինը՝ ես, Գիքօյինը՝ Բագրատ Վարդազարեանը (այժմ վարդապետ) և այլն։ Ներկայացումը անչափ աջող անցաւ։ Գոնէ այսպէս վկայեցին թէ մեր ուսուցիչները, թէ հասարակութիւնը, որոնցից շատ շատերը տեսել էին Թիֆլիսի բեմի վրա «Պէպօն»։

Օգտվելով այս հանգամանքից, մեր տեսուչը հեռագիր էլ տուեց Սունդուկեանին՝ նրա գրական գործունէութեան 25 թէ 35-ամեակի առիթով։

Եւ այսպիսով «Պէպօյի» այսքան քաջքշուկ ներկայացումը իր գործնական նշանակութիւնն ունեցաւ...

Սակայն մեր՝ ճեմարանի աշակերտներիս, ուսանողներիս համար առանձին ուրախութեան և խնդութեան օր էր Սունդուկեանի այցելութիւնը Էջմիածին և ճեմարան...

Ապրիլի վերջին, կարծեմ, լսեցինք, որ Սունդուկեանն եկել է Վաղարշապատ. գըժբաղդաբար ճանապարհին կառքից վայր էր ընկել և կողը վնասել...

Մի թէ երկու շաբաթ ստիպված էր եղել պառկելու Վաղարշապատում՝ իր բարեկամ բժշկ. Բ. Նաւասարդեանի խնամքի և հոգածութեան տակ։

Շատ լաւ յիշում եմ, հանգուցեալ Մակար կաթողիկոսը յատուկ մարդ էր ուղարկել, խնդրելով որ գայ վեհարան, առանձին յատկացված սենեակում աւելի բարւոք պայմաններում խնամվելու համար, սակայն Սունդուկեանը շնորհակալութեամբ մերժել էր, ցանկանալով իր բարեկամ Նաւասարդեանի յարկի տակ մնալ։

Մի օր էլ լսեցինք, որ Սունդուկեանը և բժ. Նաւասարդեանը ճեմարան են գալու, կարծեմ Գ. լսարանի հոգեբանութեան քննութեան ներկայ լինելու... Մեր ուրախութեան չափ չը կար։ Ճեմարանի հարաւային մուտքի մօտ խմբվեցինք բոլորս, թէ աշակերտներ և թէ ուսանողներ, ուսուցիչների հետ...

Հէնց որ երևացին Սունդուկեանը, մեր տեսուչը և այլք, ճեմարանի մուտքի կամարը թնդաց ոգևորված ծափահարութիւններից...

Մեզնից մէկը՝ Պ. Հովսէփեանը՝ բոլորիս կողմից մի վարդեայ փունջ ներկայացրեց և հակիրճ բարի գալուստ մաղթեց... Կրկին ծափահարութիւն... Այս սիւրպրիզից թէ Սունդուկեանը և թէ մեր ուսուցչական խումբը սաստիկ զգացվել և զարմացել էին։ Ինչէ...

Թիֆլիսում այնքան ապրելով, աշակերտ ժամանակ այնքան ներկայ լինելով Սունդուկեանի գրուածքների ներկայացման՝ անձամբ ծանօթ չէի նրա հետ... Եւ ինչպէս կը յանդգնէի ծանօթանալ այնպիսի մեծ մարդկանց հետ, որոնք մեր՝ գոնէ այն ժամանակվայ պատանի աշակերտներիս աչքում, աստուածներ, անմատչելի էակներ էին... Սակայն դէպքը ցոյց տուեց, որ Սունդուկեանը այնպէս անմատչելի չէ, ինչպէս կարծում էի, կամ ինչպէս են մեր գրագէտներից և գրողներից շատ-շատերը։

Մեր աւագ-վերակացուն էր պարոն-Գրիգորը, Ներսիսեան դպրոցի աշխատակից... Իմ բուռն ցանկութեան մասին յայտնել էի նրան, թէ արդեօք կարելի կը լինի ծանօթանալ Սունդուկեանի հետ...

Երկու օրից յետոյ պարոն-Գրիգորը, Սունդուկեանը և մեր վերակացու Տէր-Բարդուղիմէոսեանը ման էին գալիս ճեմարանի պարտէզում։

Սիրտս սկսեց բաբախել... Մօտենամ արդեօք...

Մինչև ականջներիս խորքը կարմրատակելով, մօտեցայ վախվխելով։

Ինձ տեսնելով, պարոն-Գրիգորը, իր սովորական հնչիւն շեշտահարութեամբ, դիմեց Սունդուկեանին հետևեալ խօսքերով.

— Ուզում է ձեզ տեսնել. երկրորդ լսարանի ուսանող Սիմէօն Հովսէփեան, որ սիրահարված է ձեզ վրա...

Մնացել էի սաստիկ շփոթված։

Սունդուկեանը շտկվեց, մեկնեց ձեռքը և ասաց.

— Ի՞նչ էք ուզում, եղբայր. եկէք գրկվենք։

Եւ ծերունազարդ դրամատուրգը սկսեց գրկել, համբուրել, փոխադարձ ինձանից ստանալով ջերմ համբոյրներ...

Լեզուս ուղղակի կապ էր ընկել...

Ոչ մի բառ չը կարողացայ արտասանել։ Ես ինձ բաղդաւորութեանս գագաթնակէտին հասած էի համարում... Բայց ինքս ինձանից սաստիկ նեղացել էի, որ չը կարողացայ մի քանի խօսք ասել և զգացմունքներս բառերով արտայայտել։

Սակայն այն խորին երկիւղածութեան զգացմունքը, որ ունէի դէպի՝ այժմ հանգուցեալ դրամատուրգը, մեր գրականութեան ամենազօրեղ և փայլուն ներկայացուցիչը, ինձ կատարելապէս շփոթեցրել էր...

Երկու օրից յետոյ Սունդուկեանը և բժ. Նաւասարդեանը եկել էին ճեմարանի տեսչին և իրանց բարեկամներին հրաժեշտ տալու։

Հիւսիսային մուտքի մօտ, ըստ սովորականին, խմբվել էինք աշակերտ-լսարանցիներս...

Սունդուկեանին տեսնելով՝ վեր կացանք և խորին պատկառանքով գլուխ տուինք։

Մի քանի խօսք փոխանակելով մեզ հետ, վերջացրեց մօտենալով ինձ.

— Ձեր ընկերոջ (ցոյց տալով ինձ) համբուրելով, համբուրում եմ ձեզ բոլորիդ։

Բայց չը համբերեց։ Ջերմագին համբուրվելով բոլոր ներկայ եղողների հետ, օրհնեց մեզ, ցանկանալով որ որտեղ էլ լինենք, մեր ճանապարհը ծածկված լինի վարդերով...

Նոյն բարեմաղթութիւններն արեց բժիշկ Նաւասարդեանը վարդը ձեռքին շարժելով.

— Այսպիսի ծաղիկներով պատված լինի ձեր գործունէութեան ապագայ ասպարէզը...

Վարդեր և ծաղիկներ...

Եւ սակայն, մեր պաշտելի մեծ դրամատուրգը, իր թողած կտակով հրաժարվեց վարդերից և ծաղիկների գեղեցկահիւս պսակներից...

Հրաժարվում է...

Կարծո՞ւմ է արդեօք...

Ոչ։

Նա իր փայլուն և բեղմնաւոր գործունէութեան ընթացքում շատ պսակներ և դափնիներ է տեսել...

Նրա վարդերը և պսակները նրա անմահ կոթողներն են՝ «Պէպօն», «Քանդած օջախը», «Էլի մէկ զոհը»՝ հայ գեղարուեստական այդ գոհարները...

Քանի որ այսպիսի գոհարներ է ընծայել հայ ժողովրդին նրա հարազատ, զաւակը, ապա նրա ոսկորները հանգիստ և անխռով կը մնան «սև քարից կոփած» յուշարձանի ներքոյ...

Սիմ. Հովսէփեան

Սունդուկեանը պիէսը վերջացնելուց յետոյ՝ կամեցաւ կարդալ հանգուցեալ Պետրոս Շանշեանին։ Ես այդ ցանկութեանը հակառակ էի։ Ես երբէք չէի կարող մտածել, որ հետևանքը կը լինի գրուածքի 39 տարի փոշու տակ մնալը։

Ինձ միշտ զայրացնում էին զանազան խորհուրդները, որ տալիս էին նրան մարդիկ պիէսը լսելուց յետոյ։

—Գաբրիէլ Նիկիտիչ,—ասում էի ես,—երբ դուք հեղինակում էք, դուք ինքներդ ներկայացնում էք, դուք թատրոնի դահլիճումն էք, հեղինակելիս դուք ներկայացումը տեսնում էք, իսկ դրանք մինչև անգամ չեն կարողանում լաւ ըմբռնել բովանդակութիւնը։

Թէև Սունդուկեանը համբերութեամբ լսում էր խորհուրդները, բայց շատ էլ նրանց չէր հետևում. ամեն բանի մէջ նա մնում էր ինքնուրոյն...

Մի երեկոյ նա գնաց Պետրոս Շանշեանի մօտ։ Նա հրաւիրեց ինձ իր հետ գնալ ու կարդալ պիէսան։ Ես հրաժարվեցի երեխայական մեծամտութեամբ։ Նա շոյեց մազերս, ծիծաղեց և գնաց։

Միւս օրը ես կարդացի պիէսայի ճակատին Սունդուկեանի ձեռքով մատիտով գըրված հետևեալը. «L'art suprême de Scribe était de charmer l'imagination sans l'ébranler, toucher le coeur sans le troubler, amuser les hommes sans les corrompre».

Պետրոս Շանշեանը պիէսան լսելուց յետոյ՝ կարդացել էր Սունդուկեանին ֆրանսիական յայտնի դրամատուրգ Սկրիբի քննադատի վերոյիշեալ խօսքերը Սկրիբի մասին, և պիէսան մնաց...

Իմ զայրոյթին չափ ու սահման չը կար։ «Անդերձի» մէջ Սունդուկեան, հաւատարիմ՝ իր ուղղութեանը, հարուածում էր ագեղ կողմերը. մարդկի ծայրը դիպչում էր և ինտելիգենտներին, իրանց բարեգործ ձևացնողներին... Պահպանողական Պետրոս Շանշեանը այդ մասին չէր կարող, և հանդէս եկաւ «charmer l'imagination sans l'ébranler, toucher le coeur sans le troubler»...այլն։

Անչափ էր իմ ուրախութիւնը, երբ մեռնելուց մի ամիս առաջ՝ Սունդուկեան ասաց ինձ.

— «Կտակը» պատրաստ է. շուտով կը կանչեմ քեզ, և կը կարդանք։ Ո՞րտեղ լուր տամ։

— Հեռախօս № 11։

Ես անհամբերութեամբ սպասում էի Սունդուկեանի հրաւէրին, և վերջապէս մի օր ժամը 7-ին մենք առանձնացանք նրա գրասենեակը։

Պիէսան ամբողջովին գրված էր իրա Սունդուկեանի ձեռքով։ Ծերունի հեղինակի դողդոջուն ձեռագիրն էր այդ։ Նա ինքն էր կամենում կարդալ, ես թոյլ չը տուի, որպէսզի չը յոգնի. բայց երբ հասանք չորրորդ արարուածի կէսին, ուր բժիշկը շանթեր է արձակում ինտելիգենտ սուտ բարեգործի գլխին, նա չը համբերեց.

— Վանօ ջան, թող այժմ ես կարդամ...

Եւ նա սկսեց կարդալ։ Նրա մարած աչքերը վառվեցին, ծռած մէջքը ուղղվեց, ձեռքերի շարժուածքները երիտասարդական ոյժ ստացան, ձայնը խրոխտացաւ, բժշկի դերը նա կարդաց մեծ ոգևորութեամբ։

Պիէսան վերջացաւ, մենք համբուրվեցինք։

Սունդուկեանը հաւատարիմ էր իր մըտրակող ուղղութեանը։

Միաժամանակ նա ինձ կարդաց բագուեցի մի տիկնոջ նամակը, որով տիկինը թոյլտուութիւն էր խնդրում «Կտակը» ներկայացնել Բագւում բարեգործական նպատակով։ Սունդուկեան պատասխանեց իրան յատուկ քաղաքավարութեամբ, որ պիէսան առաջ պէտք է ներկայացվի Թիֆլիսում իր ներկայութեամբ... Բայց նա չարժանացաւ այդ օրին...

«Կտակը» կարդալուց վեց օր յետոյ Գաբրիէլը վախճանվեց...

Գնա-բարով, իմ թանգագին հայր, օրհնակելի, բիբլեջի նման մաքուր մարդ։ Ես կը տեսնեմ «Կտակի» ներկայացումը. գուցէ ինքս էլ կը ներկայացնեմ, կը տեսնեմ նրա աջողութիւնը և քեզ լուր կը բերեմ, թէ ինչպէս ոգևորված հասարակութիւնը կամենում էր բեմ հրաւիրել իր սիրած հեղինակին, հայհոյչներով փնտրում էր նրան թատրոնական դահլիճում և չէր հաւատում, թէ դու մեռած ես։ Քեզ պէս մարդիկ չեն մեռնում...

Յ. Տէր-Գրիգորեան

ԲԻՒՐԵՂ ՄԱՐԴՆ ՈՒ ՆՐԱ ՈՍԿԻ ԽՐԱՏԸ

Լսեցէք մեծ մարդու վերջին կամքը, այն մարդու, որ եկել էր տակն ու վրա անելու մեր դարաւոր հայեացքները, շուռ ու մուռ տալու մեր անմիտ ու քարացած սովորոյթները...

Համաձայնեցէք որ, ուժ էլ չուզենաք հետևել, բայց եթէ խորասուզվելու լինէք նրա արտայայտած մահամերձ մտքերի ու խրատների մէջ,—միշտ կը գտնէք որևէ կայան՝ ձեր մտասուզումների միջև։

Բաւական է միայն որ Երբէք, ձեր կեանքում, ուսումնասիրելու նիւթ չինէք նրա որոշած մտքերը,—և դուք կը տեսնէք, որ հետևելով նրա խրատներին՝ լոյսի մի կայծ է մտնում ձեր մտքում և ինչ-որ բարեփոխութիւններ՝ ձեր հայեացքներում։

Ի՞նչ է ասում մեզ մեծ մարդը՝ իր... դագաղից։

1) «Սևեր ոչ մի սենեակում չը լինեն. (գիտենալով իր ընտանիքին) եթէ դուք էլ ամենևին չը հագնէք, շատ լաւ կանէք»։

Իրաւ, ինչի են պէտք այդ սևերը, որ ձեռք բերելու վրա ծախսվում են այնքան զգալի գումարներ, մինչդեռ հայութեան ծով-կարիքները լռանացած են առջևներս...

2) «Պսակներ ամենևին չը լինեն, ոչ ձեր կողմից, ոչ ուրիշի»։

Ինչո՞ւ։ Որովհետև դա տնաքանդ մի սովորոյթ է, որ սխալմամբ ընդունվել է մեզնում ու յամառութեամբ գործադրվում։ Չը մոռանանք, որ հէնց եկեղեցու տեսակէտից էլ՝ պսակը լինելու է միմիայն միւս կեանքում, այն էլ՝ միակ անթառամը։

3) «Հոգեհաց ամենևին չը լինի»։

Ինչո՞ւ չը լինի։ Որովհետև հոգեհացը միայն շատացնում է պորտաբոյծների ու ծրիակերների թիւը։ Մինչդեռ կրօնական տեսակէտից՝ նա անպայման առաքինութիւն չէ, որովհետև կրօնական մտքով՝ ամեն առաքինութիւն կամ հրաման է, կամ՝ խրատ. և ի՞նչքան յայտնի է այս տողերը գրողին, չը կայ որևէ յիշատակութիւն դրա մասին մեր եկեղեցական մատենագրութեան մէջ։

Միւս կողմից՝ եթէ նկատի առնենք և՛ այն հարուածը, որ այդ աւերիչ սովորութիւնը հասցնում է հասարակութեան՝ հազար ու մի դժուարութեամբ ձեռք բերած և սրբութեան պէս յետաձգած օրապահիկին, այն ժամանակ պատկերը հանդէս կը գայ իր բոլոր այլանդակութեամբ։

Օրինակ՝ է կարօտ հասարակութեան միջին ու մանաւանդ ստորին դասակարգը, որ այն փնտռում է բարձր դասակարգի միջև։ Եւ ահա ամենագեղեցիկ օրինակը տալիս է մեզ բիւրեղ մարդը՝ թատերագիր ու ջենտլմեն Գ. Սունդուկեան։

4) «Իմ թաղման օրը... իմ ծխատէր քահանան ու տիրացուն... թէ եկեղեցի տանելիս ու թէ հանգստարան, չերգեն ոչ մի շարական, ոչ էլ՝ բարձրաձայն աղօթք»։

Սրա առիթով յիշել այս տողերը գրողի հետևեալ առաջարկը։ «Առաջարկում եմ վերացնել—նշեցեալը հանգստարան յուղարկաւորելիս—փողոցում երգելը»։ («Մըշակ» 1911 թ. № 193)։

Ինչո՞ւ. որովհետև երբ եկեղեցական արարողութիւններ ու թափօրները փողոց են մտնում, կորցնում են իրանց վեհութիւնը և մանաւանդ շինիչ ազդեցութիւնները։

5) «Ինձ յարգողները թող յայտնեն իրանց ցաւակցութիւնը, գրելով իրանց անունները մի թերթ թղթում, որ դրված կը լինի իմ տան մուտքի մօտ»։ Լուսաւորված երկիրների միանգամայն օրինակելի սովորութիւն։

Է. Ք. Ն.

ԱԿԱԿԻ ԾԵՐԵԹԵԼԻԻ ՅՈՒՇԵՐԻՑ

(Նուիրված Գ. Սունդուկեանի յիշատակին)

I

Գաբրիէլ Սունդուկեանի մահվան առիթով

(Ազատ փոխադրութեամբ)

Այսօր թաղում են մի մարդու՝
Զգայուն և խելօք,
Որը տարածում էր երկնային լոյս՝
Առանց ազգի խտրութեան։
Նրա սրտում պատուըված էր
Մեծահոգութիւն և գեղեցկութիւն.
Հաւատում էր, որ ամեն ազգի մէջ կայ մարդ...
Նրան բարձրացնում էր Քրիստոսի պատուիրանը
Միայն թէ մարդը մարդ լինէր,
Բոլորն էլ նրա համար միևնոյնն էր։
Ճշմարտութիւնն ու հաւասարութիւնը
Նրա դաւանանքի Աստուածն էին.
Սիրով նա հնչեց հասարակական սեր
Եւ իր համար ամբիծ կերպով պատրաստեց
Յաւիտենական քաղցր օթևան։

II

Ցիօօղուրիւն

Մի անգամ, գարնանային վաղ առաւօտեան, Մուշտայիդ գնացի։ Անկասկած, վաղորդեան այդ ժամին, այնտեղ հողիզէն ոչ ոք չէր երևում, և ես էլ իմ կամքի թելադրանքների համաձայն սկսեցի այգում զբօսնել։

Անսպասելի կերպով մի հանգամանք ինձ զարմանք պատճառեց։

Այգու մէջտեղում, ծաղիկներով զարդարված դեղձենու ներքոյ, աչքովս ընկաւ Գաբրիէլ Սունդուկեանը։ Նա ծնկի էր եկել ծառի տակ և ձեռքերը դէպի վեր ամբարձել, իբրև մի արձան։ Ես ցնցվեցի։ Մտածեցի՝ թերևս ցնորվել է։ Ցետ վերադարձայ և կրկին շրջանը մտայ։ Կէս ժամ անց շրջանը մտա Սունդուկեանը և ձայն տուեց.

— Ակակի ջան, ինչ ես այստեղ նստել. եկ քեզ ինչ ցոյց տամ։

Ձեռքիցս բռնեց և ինձ դէպի այն դեղձենին տարաւ.

— Այս չես տեսնում։ Ինչո՞ւ չես գտնում ընկնում և չես երկրպագում գեղեցկութեան Ստեղծողին։ Ես բաւական ժամանակից ի վեր ամեն առաւօտ գալիս եմ այստեղ և աղօթում։

Ակակի

ԹԱՐՄ ՇԻՐՄԻ ԱՌԱՋ

Հանգուցեալ Սունդուկեանի մահը շատ մեծ ցաւ պատճառեց նաև գաւառական ժողովրդին։ Գաւառի ամեն մի խուլ անկիւնում, ուր տեղի է ունեցել անմահ «Պէպօյի» ներկայացումը, միշտ արտասուք է քամել հանդիսականների աչքերից... Կասկած չը կայ, որ գաւառը, խուլ, անծանօթ գաւառը ամեն ժամանակ ենթակայ է եղել և է հարստահարութիւնների և ամեն տեսակ զրկանքների... Եւ այն ժամանակ, երբ գաւառի վաշխառուները իրանց պարտապանների կաշին էին պլոկում, երբ գիւղի կուլակները կրկին անգամ էին պահանջում իրանց պարտքերը, հէնց այդ ժամանակ Գ. Սունդուկեանն էր, որ քաջութիւն ունեցաւ բարձրացնել այն վարագոյրի ծայրը, որի ետևում Զիմզիմօվների պէս մարդիկ ուրանում էին «իրանց կտրած ձեռքով գրած թուղթը» և յանդգնում կրկնակի պահանջներ յայտնել իրանց ստորագրեալ Պէպօներից և այլ հարստահարութիւններ կատարել խեղճ ժողովրդի մէջ...

Ցիրաւի սրտաշարժ էր «Պէպօյի» ներկայացումը, երբ նա առաջին անգամ դըրվեց գաւառական բեմի վրա. մարդիկ լարված ուշադրութեամբ և արտասուքն աչքերին էին հետևում այդ ժողովրդական դրամային, որի միտքն ու հոգին արդէն տաբադրած էր գաւառի խուլ անկիւններում։

Եւ այսօր թէև չը կայ այլևս «Պէպօյի», «Խաթաբալայի», «Էլի մէկ զոհի» և այսպիսի անմահ գրուածքների ստեղծագործողը, սակայն նրա այդ ձեռակերտները անմահութեան մէջ կը պահպանեն Սունդուկեանի յիշատակը հայ ժողովրդի սրտի և յիշողութեան մէջ։ Եւ մենք այսօր պարտաւորութիւն ենք զգում մեր գլուխը խոնարհեցնել անզուգական ծերունի՝ հայկական մեծ դրամատուրգ Գաբրիէլ Սունդուկեանի թարմ շիրմի առաջ, յոյս կապելով որ թէև նա անմահացաւ, բայց նրա մեծ գործերը կը մնան անմահ մեր սրտերի մէջ։

Նոր-Բայազէտ

Գ. Մինասեան

ՄԵԾ ՄԱՐԴՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԸ

Չը կայ. չէ շնչում այլևս նա, հայ մեծ մարդը, մեծ գործիչը, գրականութեան վետերանը, մեր դրամատուրգիայի փառք ու պարծանքը՝ Գաբրիէլ Սունդուկեան—Համալը։

Նա արդէն հասակն առած էր, մահը վաղուց սաւառնում էր նրա ալեզարդ գլխին, բայց նրա մահը, նրա ընդմիշտ, յաւիտենական հեռացումը մեզանից՝ թէև մի կողմից այնքան էլ յանկարծակի չէր, բայց միւս կողմից նոյնքան անսպասելի, նոյնքան անժամանակ, որովհետև նրա գնալով որբացանք մենք, որբացաւ մեր առանց այն էլ խղճուկ գրականութիւնը։

Բայց ինչիցէ, խողութիւնը կատարված է ու այսպէս թէ այնպէս, ստիպված ենք կրելու հարուածը, բայց միայն մի բան չը պէտք է մոռանանք՝ նրա թողած կտակը։

Վերջին տարիներս կտակ անելով մենք հասկանում ենք, որ մահացողը իր կարողութիւնից դրամական մասն է հանել բարեգործական նպատակների. բայց այս անգամ այդպէս մտածողները սխալվում են. այդ ոչ թէ դրամի, այլ գաղափարի կտակ է։

Չը նայած Սունդուկեանը իր կտակում փող չէ բաժանում, բայց նա նոյնքան թանգարժէք է, որովհետև դրանով գալիս է նա մի մեծ քար գլորելու հայերի սեփական մի ցաւալի սովորութեան դէմ։

Հայկական ոգւով դառած «Գնա մեռիր, արի սիրեմ»-ն է ուզում արմատախիլ անել մեր միջից ալեզարդ գրական արժանաւոր մշակը, մեծ դրամատուրգը։

«Պանիխիդէք, վէնօկնիր, արձան պէտք չեն ինձ»—ասում է նա, ոչ թէ նրա համար, որ արժան չէ, գիտէ որ չեն լինելու այդ ամենը, ոչ, որովհետև շատ շատերից արժանին միակ նա է, այլ որպէս կուլտուրական ծառայող, նրա խօսքի արտայայտիչ և կեանքի բոլոր ելևէջներին քաջ ծանօթ մէկը, նա տեսել է, որ այդ ամենը գրօշաչափ արժէք անգամ չունենա։

Նա իր հասակում շատերին է ճանապարհել դէպի յաւիտենականութեան գիրկը և ինչ է տեսել, որ մենք՝ քանի դեռ անձնաւորութիւնը կենդանի է, շնչում է և գործում, մենք նրան հալածում, զրկում ենք ամեն տեսակի միջոցներից, չենք տալիս արժան յարգն ու վարձատրութիւնը, իսկ մեռնելուց յետոյ աղաղակում, լի բերանով ովսաննա ենք կոչում, հոգեհանգիստներ սարքում օրը 6—7 անգամ, տասնեակ դափնեայ, արծաթեայ, անգամ ոսկեայ պսակներ ենք դնում վրան, մի քանի տարուց յետոյ արձան կանգնեցնում և այլն։

Մենք արտասվում ենք, ճառում, մամուլը էջերը լցնում գովաբանական յօդուածներով, բայց այս ամենը մեծ գայլի արցունք թափել չէ նշանակում. քանի կենդանի է, աշխատում ենք սպանել, իսկ երբ մեռաւ, վայ ենք տալիս և ողբերգութիւններ անում։

Եւ այս ամենի նպատակը։

Պարծենկոտութի՛ւն։

Մենք պարծենում ենք, ուզում ենք ցոյց տալ, թէ տեսէք, տեսէք, ինչպէս յարգել գիտենք մենք մեր գործիչներին, գրողներին։

Բայց չէ որ, պարոնայք, եթէ այդ ամենի գէթ կէսը, մի քառորդը Նրա կենդանութեան ժամանակ անէինք, աւելի տեղին ու մեծ նշանակութիւն կունենար։

Այդ բանից խօսք տալու և դրա առաջն առնելու համար է եղել մեծ ծերունու վերջին կամքը։

Մեռնելուց յետոյ թէկուզ միլիօններ ծախսէք, արցունքի գետեր հոսեցնէք, ոչ մի արժէք չունի։

Մեր գրականութեան վետերանը իր կտակում ասում է՝ «Եթէ արժան կը կանգնեցնէք, կանգնեցրէք Պէպօյի համար»։

Եւ մենք պիտի յարգենք նրա վերջին կամքը, նրա, որ տարիներ շարունակ թէ իր «մասլահաթներով» և թէ բեմի վրայից կերակրել է մեզ հոգևոր սնունդով։

Սուտը, կեղծիքը, ուրացութիւնը, ստորացնում, մարդուն դուրս են շպրտում մարդկանց շարքերից, ահա ինչ է քարոզել նա և ինչի դէմ է կռւել։

Մենք չը պէտք է մոռանանք և չենք էլ կարող մոռանալ Պէպօյին, ուրիշ խօսքով Սունդուկեանին։

Ութ համալ, ութ կինտօ թող իրենց ուսերի վրայ անպաճոյճ կրեն Նրա դագաղը։ Իսկ մենք հեռու մնանք ամեն տեսակի կեղծ ցերեմօնիաներից, չը թափենք արցունքներ, այլ յարգենք մեծ մարդու յիշատակը և շուտով կատարենք նրա կամքը։

Մենք չը գիտենք կենդանութեան ժամանակ անել այն, ինչ մեր պարտքն է, գոնէ նրա մահից յետոյ կատարելը չը մոռանանք։

Արշալոյս Տէր-Յովհաննեան

ԳԱԲՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻՆ

«Բազումք են կոչեցեալք, բայց սակաւք են ընտրեալք»։

Շատերն են ծնվում ու մեռնում մարդ անուան տակ, բայց քչերին է վիճակված՝ լինել օժտված ընտրեալի յատկութիւններով։

Պարզ ու սուտակ, թափանցող ու խորիմաստ. ահա հոգու այն գերագոյն տարրերը, որ բարձրացնում են մարդ արարածին իւրայինների շարքից և կանգնեցնում եզակիների դասը։ Այդպիսիներից էր անզուգական հանգուցեալ ծերունի դրամատուրգ Գաբրիէլ Սունդուկեանը։ Բռնազբօսիկ կերպով չէ կարելի լինել մեծ մարդ, ղեկավար մարդկանց մտքերի ու բարքերի. ամեն մի արհեստական միջոց անզօր է բարձրացնել մարդ արարածին հասարակական գործչի ամբիոնին. միայն խոր համոզմունքի պարզ հիւսված խօսքը կարող է արդիւնաւէտ ազդեցութիւն ունենալ։ Այդպիսի մէկերից է ամենից սիրված ու յարգված բազմաշխատ Գաբրիէլ Սունդուկեանը։ Նա կէս դարից աւելի իր գրչի բնական պարզութեամբ և հոգու սրամտութեամբ շանթել է հասարակութեան բացասական դէմքերը, մերկելով նրանց անարգանքի սիւնին. կէս դար աւելի գերել է հասարակութիւնն իր անմահ՝ «Պէպօ», «Քանդած օջախ», «Էլի մէկ զոհ», «Կտակ» երկերով, որոնք մի-մի գոթող են հանգուցեալ ալեզարդ ծերունու անմոռաց յիշատակին։

Դու կատարեցիր քո մեծ դերը, ազնիւ ու բարի քաղաքացի, այժմ գտիր հանգիստ բազմաչարչար ոսկորներիդ մայր հողի սառն ծոցում։

Արաքս

ՑԱՒԱԿՑԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ
(Գ. Սունդուկեանի մահվան առիթով)

I

(Բժշկպ. Բ. Նաւասարդեանի անունով)

Վան, 2 ապրիլի

Հռչակաւոր հայ թատերգակի անակնկալ մահը գուժող ձեր հեռագիրն ուշ ստացանք դժբաղդաբար, որով կարող չեղանք ժամանակին մեր ցաւակցական զգացումները արտայայտել պատկառելի դրամատուրգի մահուան համար, որու վիշտը միայն Կովկասին կամ անոր մտաւոր մայրաքաղաքին՝ Թիֆլիսի չի պատկանիր, այլ բոլոր հայութեան։

Ուստի կուգանք մեր ցաւակցութիւնը համախառնել ձեր վիշտին և մաղթել, որ պատկառելի մեծ ծերունին, որ գիտցաւ ի կենդանութեան այնչափ լարեր և զգացումներ թրթռացնել, որ «Պէպօն» գրեց, ունենայ իր արժանաւոր հետևողները հայ գրական անդաստանին մէջ։

Ընդունեցէք մեր և Վասպուրականի հայութեան ամենախորին վշտակցութիւնը և հաղորդել զայն մեծ գրողի պարագաներուն։

Աղօթարար համայն լրութեան ազգիս

Առաջնորդ. տեղապահ Վանայ՝

Յովսէփ եպ. Սարաճեան

II

(Ուղղված «Մշակի» խմբագրութեան)

Աստրախան, 15 ապրիլի

Դառն վշտով յայտնում եմ իմ անկեղծ ցաւակցութիւնը «Պէպօյի» հեղինակ դրամատուրգ Գ. Սունդուկեանի մահվան առիթով։

Հանգիստ ոսկորներիդ, ով ազգի պարծանք. քո անունը անմոռաց կը մնայ մեր մէջ և քո յիշատակը կը դրոշմվի մեր սրտի խորքում։

Նիկողայոս Աւչէյեանց

III

Օնեզա, 9 ապրիլի

Հեռու Հիւսիսային Սառուցեալ Ովկիանոսի ափից ողբում եմ մեր նահապետ դրամատուրգ Գաբրիէլ Սունդուկեանի մահը։

Ցարգանք «Մշակի» ամենահին աշխատակից և բեղմնաւոր Համալի յիշատակին։

Նիկողայոս

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ «Մշակի» ներկայ համարը ամբողջապէս նուիրվում է Գ. Սունդուկեանի յիշատակին՝ նրա մահվան քառասունքի առիթով։

◆ Այսօր, Գ. Սունդուկեանի մահվան քառասունքի օրը, Վանքի մայր-եկեղեցում կը մատուցվի պատարագ, որից յետոյ հանգուցեալի գերեզմանի վրա կը կատարվի հոգեհանգիստ։

◆ Մենք արդէն հաղորդեցինք Սպիտակ Ծաղկի օրվայ ընթացքում կատարված հանգանակութեան արդիւնքը, որ 17,200 րուբլի էր։ Այս գումարից 16,886 ր. 62 կ. դուրս է եկել դրամատուփերից։ Առանձին նուէրներ ստացվել են Կովկասի Փոխարքայից և այլ անձերից 314 ր. և Ամիրաղեան ամուսիններից 1500 րուբլի։ Դրամատուփերի միջից դուրս են եկել 65 հատ օտարերկրեայ դրամներ, 35 կոպէկի $^1/_2$ կոպէկանոցներ և 300 հատ կեղծ և փչացրած դրամներ։

◆ Սպիտակ Ծաղկի օրը Պետերբուրգում հաւաքվել է 120,000 րուբլի։ Սրանից զատ մի անյայտ մարդ նուիրաբերել է 100,000 րուբլի։

◆ Սպիտակ Ծաղկի օրը Գանձակը տուել է 3805 րուբլի արդիւնք, իսկ Քութայիսը՝ 2700 րուբլի։

◆ Սպիտակ Ծաղկի օրը Բագուն տուել է 15,000 րուբլի արդիւնք։

◆ Հայ թատերասէրներից և թատրոն յաճախողներից շատերը, անշուշտ, ճանաչում են Գէորգի Կաջարդուզեան անունով մի գեր մարդու, որը, չը նայած իր գեր լինելուն, «ծտի պէս» այս ու այն կողմն է վազում, մեր թատրոնի վարիչների յանձնարարութիւնները կատարելու։ Այս մարդը իր ամբողջ էութեամբ ծառայում է թատրոնի նուիրական գործին, վարձատրվելով, ինչպէս բոլորը, կոպէկներով միայն։ Թատրոնի երկրպագու Գէորգի Կաջարդուզեանը մինչև գալ սէզոնը իր գոյութիւնը պահպանելու համար, մայիսի 1-ին, Բօրսայի դահլիճում, մասնակցութեամբ մեր դերասանների իր օգտին կազմակերպելու է մի ներկայացում, երբ խաղացվելու է մեր ծերունի մեծ դրամատուրգի՝ հանգուցեալ Գ. Սունդուկեանի գրչի վերջին տարիների արդիւնք «Բաղնիսի բոխչա» 2 գործ. կատակը, որից յետոյ տեղի կունենայ համերգային բաժին։ Չենք վարանում մտածել, որ հայ հասարակութիւնը իր ներկայութեամբ նիւթական աջակցութիւն ցոյց կը տայ գեղարուեստի տաճարի այս փոքրիկ սպասաւորին։

◆ Վաճառականական դպրոցի պատւաւոր հոգաբարձու է ընտրվել Լ. Ա. Մանթաշեանը, իր հօր՝ Ա. Յ. Մանթաշեանի փոխարէն։

◆ Մայիսի 3-ին Թիֆլիսի երաժշտական դպրոցի դահլիճում տեղի կունենայ համերգ Բեռլինի օպերային մեծ թատրոնի դերասանուհի Լօզու Կեսսերի։

◆ Կովկասի Փոխարքան թոյլ է տուել խաղալու հայերէն լեզուով հետևեալ պիէսները. «Լայպցիգի ծիծեռնակը» դրամա 4 գործ. հեղ. Վերինօյի (Ա. Սեքօյեան), և նոյն հեղինակի «Խորտակված յոյսեր» 4 գործ. դրամա։

◆ 1911 թ. ընթացքում տրամվայից վթարվողների թիւը եղել է հետևեալը. 4 հոգի սպանված, 12 հոգի ծանրապէս վիրաւորված, 8 հոգի էլ թեթև վիրաւորներ։

◆ Մօտ օրերս վրաց դերասանական խումբը, ղեկավարութեամբ դերասան Վ. Ալէքսի-Մեսխիեվի, շրջագայութեան դուրս կը գայ գաւառները ներկայացումներ կազմակերպելու նպատակով։ Առաջին ներկայացումը կը տրվի Գօրիում։

◆ Վրաց մէջ Գրագիտութիւն Տարածող Ընկերութիւնը եղբ. Բօզարջեաններից նուէր է ստացել 100 րուբլի իրանց մօր յիշատակին։

◆ Մայիսի վերջերին լոյս կը տեսնի վրաց երիտասարդ բանաստեղծ Ի. Գրիշաշվիլիի բանաստեղծութիւնների լիակատար ժողովածուն։ Գրքին կցված կը լինի յայտնի դասախօս Գ. Բօրաքիձէի առաջաբանը.

◆ Ապրիլի 24-ին Բաթումում սպանվել է «Батумскія Вѣсти» ռուս լրագրի տպարանատէր Զանուլաձէն։ Սպանութիւնը վրէժառութեան արդիւնք է։ Սպանողը ձերբակալված է։

◆ Ուժեղացված պաշտպանութեան ընթացքում, գեներալ Դումբաձէի կարգադրութեամբ, Եալտայից արտաքսված է Պետական երրորդ Դումայի անդամ իրաւաբան Վ. Բօգուսլօվսկին։

◆ Օդեսայի կաւառի անասնաբոյժներից ոմանք ձիերի մի քանի հիւանդութիւնների դէպքում գործ են ածել Ehrlich-Hata պրեպարատը, որի գործածութիւնը տուել է նպաստաւոր արդիւնք։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂ ԱՐ.

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Արտիստական Թատրոնում

Երեքշաբթի, ապրիլի 24-ին, Արտիստական թատրոնում «Շարժական թատրոնի» ներկայացմանը խաղացվեց «Համլէտ» դրաման։

Հէնց վարագոյրի բարձրանալուց արդէն հանդիսատեսը գրաւված է նրանով, որ թէ բեմի սարք ու կարգի, թէ զգեստների, պարիկների և թէ ամեն այլ պարագաների համար առանձին խնամք ու հոգացողութիւն է արված, ամեն ինչ մտածված, չափված ու ձևված է։ Իսկ խաղի մասին պէտք է շատ շնորհակալ լինել խմբից, որ ամենայն բարեխղճութեամբ աշող տարաւ խաղը մինչև վերջը, որ պատիւ է բերում բեմադրող Գայդեբուրօվին։

Խմբի մէջ կայ և հայ դերասանուհի՝ Մամիկոնեան, որ աջողութեամբ կատարեց Օֆէլիայի դերը։ Ափսոս, որ հասարակութիւնը չէր լցրել այդ օրը թատրոնը։

Կարելի է տարբեր կարծիք ունենալ այն լուսաբանութեան և մեկնութեան մասին, որ տրվում է «Համլէտի» բեմականութեան և խաղի վերաբերմամբ, սակայն բեմական գեղարուեստի կատարելագործութեան համար կատարվող ժամանակակից նոր-նոր որոնումների մէջ Գայդեբուրօվի «Շարժական թատրոնը» անշուշտ իր պատուաւոր տեղն ունի։

Ա. Ն.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կիեվ, 17 ապրիլի

Կիեվի Առևտրական Ինստիտուտի հայ ուսանողական փոխադարձ օգնութեան դրամարկղի վարչութիւնը իր անդամների կողմից յայտնում է վշտագին ցաւակցութիւն անմոռանալի դրամատուրգ Գաբրիէլ Սունդուկեանի մահվան առիթով։ Մեզ, հայերիս համար՝ մեծ կորուստ է Սունդուկեանի մահը։ Նա տուել է մեր աղքատիկ գրականութեան մի շարք դրամատիկական գլուխգործոցներ, որոնց մէջ հանգուցեալ ծերունին հրաշալի կերպով, զաւեշտ լեզուով աշխատել է ցանել սիրոյ, ճշմարտութեան և հաւասարութեան բարի սերմեր։ Թէպէտ նա մեռաւ, հեռացաւ այս մարմնաւոր աշխարհից դէպի յաւիտենականութեան գիրկը, բայց նրա «Պէպօն», որպէս անմոռանալի աւանդ, ճշմարտութեան անձեռագործ արձան դեռ երկար տարիներ կանգուն կը մնայ հայ բեմի վրա։

Վարչութեան անդամներ՝

Մ. Կալիկեանց, Ա. Կարապետեան, Ե. Թամանցեան, Աւ. Դեմիրճեան, Գր. Օհանջանեան։

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Ռուսաց արտաքին գործերի մինիստրութիւնը անակնկալ փոխեց իր վճիռը և որոշեց Թիւրքիայից պահանջել բոլոր այն վնասների հատուցումը, որ առաջ բերեց Դարդանէլի փակումը։

◆ Իտալական քաղաքական շրջաններում և մամուլի մէջ Դարդանէլի բացումը նկատում են իբրև փայլուն հետևանք Ռուսաստանի և Իտալիայի միացեալ գործողութիւնների։

◆ «Р. Сл.»-ի ասելով՝ Լիվադիայում տեղի ունենալիք կարևոր խորհրդակցութեան մէջ առաջին հերթին վճռվելու է այն հարցը, թէ Ռուսաստանը ինչպիսի վերաբերմունք կարող է ցոյց տալ դէպի մեծ պետութիւնների յետագայ խաղաղ միջնորդութիւնը։ Ցետոյ քննվելու է նեղուցների հարցը ընդհանուր առմամբ։

◆ Պարզվում է, որ Լէնայի գործադուլ բանւորներին գնդակահարելու պահանջը դրել է նախկին հաշտարար դատաւոր Իվանովը։ Կեանքը յիշեալ հանքերում մեռել է։

◆ Ռուսաց սինօդի օբէր-պրօկուրօրի դրութիւնը խախուտ է։ Նա երկար ժամանակով մեկնում է արտասահման, որտեղից այլ ևս չի վերադառնալու իր պաշտօնին։

◆ Հաղորդում են, որ ռուսաց ֆինանսների մինիստրի օգնական Բարքի հրաժարականը վճռված է վերջնականապէս։

◆ Ռոստօվի քաղաքապետի կարգադրութեամբ՝ «Пр. Край» օրաթերթի խմբագիր Մ. Գրիգօրիեվը սխալ տեղեկութիւններ հաղորդելու համար ենթարկվեց 7 օրով բանտարկութեան ոստիկանատանը։

◆ Գերմանական շրջաններում ցնծում են այն բանից, որ Մարոկկօյում դրութիւնը դասաւորվում է ի վնաս Ֆրանսիայի։ Մարոկկօյի մէջ ապստամբութիւն ծագելու դէպքում, Գերմանիան միջամտելու է և պահանջելու է Ֆրանսիայից պաշտպանել գերմանական սեփականութիւնը։

◆ Ցամառ կերպով խօսվում է, որ իբր թէ անգլիական թագաւորը շուտով այցելելու է Պարիզ։

◆ Բեռլինում գտնվեց բանաստեղծ Շիլլէրի իսկական գանգը։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐ. ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ.

24 ապրիլի

ՍԱԽԱԼԻՆ։ Աւստոնեան զգացվեց երկու ուժեղ ստորերկրեայ հարուած։

ՇԱՄԱԽԻ։ Զգացվեց ուժեղ երկրաշարժ։

ԲՐԷՍԼԱՒԼ։ 2600 կիլօմետր տարածութեան վրա զգացվեց երկրաշարժ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Արդարադատութեան մինիստրի տեղեկութիւնների համաձայն Բէյլիսի գործը քննվելու է Կիեվի նահանգական դատարանում հոկտեմբերի սկզբին։

Ներքին գործերի մինիստրութիւնը մտադիր է 12000 ր. յատկացնել Սև-ծովի ափերում ջղերոգը հիւանդութիւնը յատուկ մասնաժողովի ձեռքով քննելու համար։

«Школа и Жизнь» լրագրի խմբագիրը քաղաքապետից ենթարկվեց 300 րուբլի տուգանքի։

ՄԻՆՍԿ։ Բրօդնի շրջանի գիւղացիք յարձակվեցին անտառապահի տան վրա և դիմադրութիւն ցոյց տուին ոստիկանութեան, որը ստիպված եղաւ կրակել։ Սպանվեց 1, վիրաւորվեցին 5 գիւղացի։ Կատարվում է քննութիւն։

ՊԱՐԻԶ։ Բօլգարական դեսպանի, ռուսաց ֆինանսների մինիստրութեան գործակալի և ֆինանսական աշխարհի ներկայացուցիչների ներկայութեամբ կայացաւ ռուս-ֆրանսիական-բալկանեան բանկի բացումը։

ՉԻԿԱԳՕ։ Չը նայած տպարանական բանւորների գործադուլին, լրագիրները լոյս տեսան։ Արուարձաններում լրագիրները ցրվեցին ոստիկանութեան հսկողութեամբ։

Խմբագիր՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ
(Ամառնային երթեւեկութիւն)
(Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ.—Արագ գնացքը № 2—10 ժ. 8 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 30 ր., Գանձակ 2 ժ. 58 ր., Եւլախ 4 ժ. 29 ր., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. 7 ր. երեկ., Բագու 11 ժ. 13 ր. գիշ.: Փօստատար գնացքը № 4—12 ժ. 10 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 3 ժ. 4 ր. գիշ., Գանձակ 6 ժ. 14 ր. առ., Եւլախ 8 ժ. 13 ր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 48 ր. ցեր., Բագու 5 ժ. 20 ր. ցեր.: Մարդատար գնացքը № 6—2 ժ. 44 ր. ցեր., հասնում է Աղստաֆա 5 ժ. 34 ր., Գանձակ 8 ժ. 42 ր. երեկ., Եւլախ 10 ժ. 39 ր. գիշ., Հաջի-Կաբուլ 3 ժ. 21 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 38 ր. առ.: Խառն գնացքը № 106 (III կամ IV կարգի վագոններով, երբ կարիքութիւն զգացվի)—4 ժ. 37 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 44 ր. առ., Գանձակ 1 ժ. 5 ր. ցեր., Եւլախ 4 ժ. 13 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 11 ժ. 45 ր. գիշ., Բագու 5 ժ. 54 ր. գիշ.:

ԲԱԹՈՒՄ.—Արագ գնացքը № 11—10 ժ. 44 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 40 ր. գիշ., Բաթում 8 ժ. 58 ր. առ.: Փօստատար գնացքը № 3—10 ժ. 32 ր. ցեր., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 59 ցեր., Բաթում 11 ժ. 36 ր. գիշ.: Մարդատար գնացքը № 5—7 ժ. 24 ր. եր., հասնում է Միխայլօվօ 10 ժ. 38 ր. գիշ., Բաթում 7 ժ. 26 ր. առ.: Խառն գնացքը № 107 (III կամ IV կարգի վագոններով, երբ կարիքութիւն զգացվի) 6 ժ. 18 ր. առ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 32 ր. ցեր., Բաթում 4 ժ. 31 ր. գիշ.:

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ փօստատար գնացքը № $^{74}/_{75}$—12 ժ. 40 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 7 ժ. 54 ր. առ., Ալէքսանդրօպօլ 11 ժ. 24 ր. ցեր., Էջմիածին 4 ժամ 40 րոպ. ցեր., Ուլուխանլու 5 ժ. 7 ր. ցերեկվայ (առանց Երեւան մտնելու), Նախիջևան 9 ժ. 50 ր. եր., Ջուլֆա 11 ժ. 21 ր. գիշ.: Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № $^{78}/_{79}$ (միայն II և III կարգի վագոններով)—7 ժ. 8 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 2 ժ. 18 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ 5 ժ. 56 ր. գիշ., Էջմիածին 11 ժ. ցեր., Ուլուխանլու 11 ժ. 26 ր., Երեւան 12 ժ. 19 ր. ցեր.: Մարդ.-ապրանքատար № $^{108}/_{109}$—11 ժամ 28 րոպ. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 7 ժ. 28 ր. եր., Ալէքսանդրօպօլ 11 ժ. 27 ր. գիշ., Էջմիածին 5 ժ. 40 ր. գիշ., Ուլուխանլու 6 ժ. 15 ր. առ., Երեւան 7 ժ. 23 ր. առաւօտեան:

ԲՈՐԺՈՄ.—Մարդատար գնացքը № $^{7}/_{8}$—7 ժ. 58 ր. առ., հասնում է Խօրի 10 ժ. 43 ր., Բօրժօմ 1 ժ. 39 ր. ցեր.: Մարդատար գնացքը № $^{9}/_{10}$—3 ժ. 5 ր. ցեր., հասնում է Խօրի 5 ժ. 48 ր. ցեր., Բօրժօմ 8 ժ. 41 ր. երեկոյեան:

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Արագ գնացքը № 1—9 ժ. 56 ր. եր.: Փօստատար գնացքը № 3—8 ժ. 56 ր. առ.: Մարդատար գնացքը № 5—5 ժ. 51 ր. ցեր.: Խառն գնացքը № 107—4 ժ. 56 ր. գիշ.:

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Արագ գնացքը № 12—9 ժ. 18 ր. առ.: Փօստատար գնացքը № 4—11 ժ. 15 ր. գիշ.: Մարդատար գնացքը № 6—1 ժ. 59 ր. ցեր.: Խառն գնացքը № 106—3 ժ. 40 ր. գիշ.:

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Փօս. գնացքը № $^{72}/_{73}$—7 ժ. 26 ր. առ.: Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № $^{74}/_{75}$—8 ժ. 33 ր. եր.: Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № $^{80}/_{81}$—12 ժ. 48 ր. ցեր.:

ԲՈՐԺՈՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № $^{7}/_{8}$—7 ժ. 8 ր. առ.: Մարդատար գնացքը № $^{9}/_{10}$—9 ժ. 8 ր. երեկոյեան:

ԲԺԻՇԿ

ԱՒ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

Մասնագէտ սիֆիլիս (606), միզասեռական վեներական և կաշուի հիւանդութիւնների: Էլեկտրաբուժութիւն:

Ընդունե- ($12^1/_2$—2 ժ. ցերեկվայ:
լութիւնը (5—7 ժ. երեկոյեան:
ամեն օր (Կանանց համար՝ 2—3 ժ. ցեր.

Սօլօլակ, Բէբուտօվսկայա, № 33 (անկիւն Պասկէվիչի փողոցի): Տելէֆօն № 1175.

(Ե. Հ.Կ.) 888. 100—93

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

10 ՌՈՒԲԼԻ ԱՄԵՆ ՕՐ: Հեշտ աշխատանք երկսեռ անձերի համար։ Ուղարկէք ձեր հասցէն Торг. Дому Бр. Любка. Лодзь. Отд. № 45 Թղթակցութիւնները ռուսերէն։

(Կ.Հ.) (Л. 4738) 5—4

„ԳԻՐ“ ԳՐԱԽԱՆՈՒԹՈՒՄ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ

Մուրացան. «Գէորգ Մարզպետունի»	1 ր. 20 կ.
Տէր-Աւետիքեան Ստ. «Պատմուածքներ»	— 50 »
Ժուկօվսկի. «Բնած արքայադուստրը»	— 15 »
Եսայեան Զապէլ. «Աւերակներուն մէջ»	1 » —
«Տուրգենեվ. «Գարնանային ջրեր»	— 35 »
Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցի. «Պատմութիւն հայոց»	— 30 »
Բժ. Շխեան. «Տուբերկուլօզը, թոքախտը և հասարակութիւնը»	— 25 »
Ատրպետ. «Լծկանները և վամպիրը»	— 10 »
Պալաքեան ծ. վարդ. «Նկարագրութիւն Անիի աւերակներուն», 34 պատկ.	1 » —
Ուայլդ. «Պատանի թագաւորը» (պատկերազարդ)	— 25 »
Վ. Տէրեան. «Բանաստեղծութիւններ»	1 » —
Հայկունի. «Սամէլ հովիկ», պօէմ	— 50 »
Միքայէլեան. «Զմրան երեկոյ»	— 60 »
Թօրոսեան Ս. «Քաջազնուններ»	— 50 »
Աւգօ. «Միքայէլ Նալբանդեանը և Բակունինի՝ նրան գրած նամակը»	— 15 »
Բաբայեան Լ. «Հայերը Մօղդաւիայում և Բուքօվինայում», արժանացած Ղուկասեան մրցան., պատկերազարդ	— 80 »
Զարզարեան Ռ. «Մեղրագէտ» ժողովածու	1 » —
Ադա-Նեգրի. «Բանաստեղծութիւններ»	— 50 »
Յակոբեան Յ. » »	— 50 »
Վերդեան. «Ալիւրն ինձանից, փուշին քեզանից»	— 20 »
«Գարուն», ալմանախ, III գիրք	1 » 50 »
Տէր-Ղևոնդեան. «Փուչ աշխարհ»	— 60 »

Ուղարկվում է գրացուցակը ձրի։ Դիմել՝ Тифлисъ. Книжный магазинъ „ГИРЪ“.

(Կ.) 281. 2—1

ԱԿՑԻՕՆԵՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ս.-ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԼԱԲՈՐԱՏՕՐԻԱ

Իզմայլօվսկի պր., № 27.

Պարիզ 1900 թ. ՈՍԿԷ ՄԵԴԱԼՆԵՐ Նիժնի-Նովգորոդ 1896 թ.

ХИМИЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРІЯ С.-ПЕТЕРБУРГСКАЯ
ЗАЯВЛЕНО ДЕПАРТАМЕНТУ ТОРГОВЛИ И МАНУФАКТУРЪ

ՄԱԶԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՔԻՆԱՅԻ ՋՈՒՐ

Ս.-Պետերբուրգի Բժշկական Վարչութեան կողմից թոյլատրված է պատրաստել և վաճառել այդ ջուրը որպէս հակառողջապահական ոչինչ չը պարունակող իր մէջ։

Գլխաւոր պահեստը. Кавказское Т-во Торговли Аптекарскими Товарами—Тифлисъ, Баку, Батумъ.

(26) 4—4

ՉՈՒԳՈՒՆ ՁՈՒԼՈՂ ԵՒ ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Գ. Ջ. ԵԱՐԱԼՈՎ ԵՒ Կo ԱԿՑ. ԸՆԿ.

Թիֆլիսում, Կվիրիլսկայա փող. № 7, Անդրկով. երկ. վարչ. մօտիկ։

Ընդունում է պատուէրներ՝ կառուցումների, փականագործական (слесарныя), կաթսայէն, ջրցանային, խաւատային և զանազան մեխանիկական աշխատանքների համար։ Ընդունում է նոյնպէս պատուէրներ չուգունէ և պղնձէ ձուլուածքների՝ համաձայն տրված մակարդակների և կաղապարների։

Պատուէրներն ընդունվում են միանգամայն մատչելի գներով։

Գործարանը պատրաստում է նաև պարտեզի կահ-կարասեղէն։

Նոյն տեղը վաճառվում են երկու զանգ՝ մէկը 38 պ. 35 ֆ., միւսը 24 պ. 34 ֆ.

(Ե. Հ. Կ.) 261. 10—4

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ՅՈՎԱԿԻՄ ՍՕԼՕՎԵԱՆԻ

Քննադատական մի նոր աշխատութիւնը

Ժամանակակից հայ քնարերգութ. փիլիսոփայութիւնը

Գիրքը բաղկացած է 233 երեսից և բաժանված է երկու շրջանի. առաջին շրջանի մէջ մտել են՝ Յ. Յովհաննիսեան, Յովհ. Թումանեան, Լ. Մանուէլեան և Ա. Ծատուրեան, իսկ երկրորդի՝ Յ. Յակոբեան, Ա. Իսահակեան, Շ. Կուրղինեան, Վ. Տէրեան և քննադատ Ա. Տէրտէրեան։

Գինն է 50 կոպ.

Դիմել Թիֆլիսի գրավաճառներին և Բագւում՝ «Сотрудникъ» գրախանութին։ Գումարով գնողներին՝ «Հերմես» տպարան, Թիֆլիս, Գրաֆսկայա փողոց, որտեղ 10 օրինակ գնողը կը ստանայ 20% զեղչ։ Հեղինակի հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Агбюръ-Таразъ“.

(Հ. Կ.) 199. 10—9

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный.